

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

XI

W. REIMAN, EESTI KOHANIMED. II. PAALA (JÄRG). — M. J. EISEN, HANS JA VANAPAGAN. (LÖPP). — A. JÜRGENSTEIN, EESTI VANAD MÄNGUD. — PÜHAJÄRVE SÓJAD (PETER EICHENFELDTI MÄLESTUSED). — KIRJANDUSLINE ÜLEVAADE: W. REIMAN, „POSTIMEES“ 1857—1907. 50-AASTASE KESTUSE MÄLESTUSEKS. — K. A. HINDREY, H. TURP, KIRJAD TÚTRELE. — J. KUKK, HERIBERT RAU, TÄHTEDE POOLE. — AUGUST NIGOL, 200 PALVET NOORESÕO JAOKS. — UUED RAAMATUD 1909 JUULI JA AUGUSTI KUUS. — LISAS: EESTI KIRJANDUSE SELTSI PROTOKOLLID LK. 57—80. — KUULUTUSED.

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

NELJAS RASTAKÄIK

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS, 1909

H. Leoke raamatukauplus Viljandis (Феллинъ)

soovitab võimalikult odavate hindadega igasuguseid paremaid kirjanduse uudiseid. — Iga uus raamat on päale ilmumise kohe saada. — Kõige täielikum eestikeelsete näitemängude ja uuemate raamatute nimekiri saadetakse igale soovijale hinnata. Raamatu hinda võib ka postmarkides saata. Kirjalikud tellimised toimetatakse ruttu ja korralikult.

Vold. Thomsoni päevapildi äri

Promenadi uul. nr. 8

on a v a t u d : äripäevadel kella 9—7 p. l.
pühapäevadel „ 12—4 „ „

Visit-, kabinet-, kogupiltide kuni 50×60 cm. ülevõtmiseks ja suurenduste tellimiseks kuni elu suuruseni.

Uued raamatud:

Väikepõllupidamine ja selle peapuudused. Prof. A. J. Tschuprow. Eest. Ed. Wirgo. Hind 1 rhl.

Maria Lusjewa. A. Amfiteatrowi jutustus. Hind 1.20 kop.

Pealadu: **Georg Zirk'i** raamatuk. Rüütli uul. 26, **Tartus**.

Uuride,
kalliskivi-
kuld-

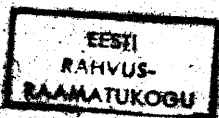

ja hõbeas-
jade
kauplus

Aug. Kipasto, Tartus

Aleksandri uulitsas nr. 12.

Kõige odavam ostukoht.

5134

Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed uute liikmete, liikmemaksude, kuukirja ja Rahva-
kirjanduse osakonna väljaannete tellimiste vastuvõtmiseks, aastal 1909.

- Amblas: köster K. Preisberg.
Aseris: vabrikumetnik J. Einberg.
Audrus: kooliõpetaja H. Kotkas.
Gatshinas: õpetaja O. Palsa.
Haapsalus: organist A. Tamberg.
Hallistes: kooliõpetaja P. Kiwivist.
Helmes: kooliõpetaja A. Krimm.
Iisakus: köster R. Hansen.
Kambjas: õpetaja F. Ederberg, üli-
õplane Jaan Sossi.
Karksis: vallakirjutaja J. Ilwes.
Karulas: kooliõpetaja A. Anton.
Keilas: õpetaja J. Kukk.
Keenis: mõisapidaja J. Grünberg.
Kodaveres: kih. kooliõp. H. Leisson.
Koerus: kooliõpetaja J. Sõster.
Kolga-Jaanis: õpetaja W. Reiman.
Kosel: õp. H. Pöld.
Kõpus: wallakirjutaja A. Lorits.
Kroonlinnas: õpetaja M. J. Eisen.
Kuresaares: kooliõpetaja H. Piip.
Kursis: kooliõpetaja M. Ulk.
Laiusel: õpetaja J. Kõpp, kooliõpetaja
J. Riomar.
Lehtses: kaupm. O. Hinzenberg.
Lihulas: köster H. Anniko.
Mii-tavis: Dr. M. Ostrow, Литейная, 14.
Moskwas: J. Bösberg, Тверская, д.
Стахѣва, кв. 7; üliõpl. P. Rubel.
Mõisakülas: raudteeam. W. Sumberg.
Mustvees: rätseppemeister J. Soodla.
Narvas: õpetaja B. Steinberg, kooli-
õpet. J. Speek, kaupm. G. Tenter,
Dr. S. Talwik.
Narva-Joaorus: vallakirjutaja A. Uuli.
Nõos: õpetaja M. Lipp.
Nuustakul: kaupmees C. Treiel.
Otepäas: vallakirjutaja G. Wulff.
Palamuses: pr. Helene Warik, Kuremaal.
Palmsis: vallakirjutaja A. Mühlbach.
Paides: politseisekretär A. Rüütel.
Paistus: õpetaja J. Bergmann.
Pärnus: raamatukaupm. J. Karu ja
A. Küng.
Peterburis: kooliõpetaja T. Riomar
Офицерская 54, raamatupidaja M.
Jaakson, Казанская д. 45, кв. 44,
advokat M. Pung, Мѣщанская
д. 4, кв. 7, „Peterburi Teataja“
toimetaja A. Einer, Офицер-
ская 5, raamatukaupmees K. Leo-
pas, Невский пр.
Pihkvas: Dr. G. Reimann.
Pilistveres: Dr. J. Loorberg.
Puhjas: õpetaja J. Walk.
Põidel: õpetaja C. Sitzka.
Põltsamaal: köster H. Leppik.
Põlulas: Karl Eisenberg.
Põlvas: kooliõpetaja J. Kala.
Rakveres: kooliõpetaja M. Okas,
raamatukaupmees P. Erna.
Rannus: kooliõpetaja J. Kompus.
Raplas: õpetaja J. Liiv.
Räpinas: kooliõpetaja P. Heering,
kaupmees S. Keerd.
Riias: vannutatud advokat J. Jaak-
son, Paulucci uul. 3, üliõplane
M. Raud, G. Lokko.
Rõuges: kooliõpetaja A. Assor.
Saardes: kooliõpetaja M. Kiirats.
Simunas: köster E. Peterson.
Suure-Jaanis: köster H. Kapp.
Tallinnas: kooliõpetaja H. Bauer,
kooliõpetaja Ch. Brüller, raamatu-
kaupmees A. Busch, „Päevalehe“
toimetaja G. E. Luiga, kassah.
abi, kreisiloomaarst K. Saral.
Tapal: A. Thomson, Moe mõisas.
Tarvastus: köster D. Birkenthal ja
vallakirjutaja P. Kuusik.
Tartus: üliõplased A. Jung, E. Tenn-
mann.
Toris: kooliõpetaja A. Kalbus.
Tormas: köster C. Kommusaar.
Türi vabrikus: J. Strandberg.
Undlas: vallakirjutaja A. Krimm.
Valgas: kooliõp. H. Einer ja P. Einer.
Vaivaras: kooliõpetaja K. Pastak.
Väike-Maarjas: kirjanik Jakob Liiv.
Viljandis: notarius G. Seen.
Viru-Jaagupis: kooliõp. J. Kalkun.
Võrus: notarius R. Gabriel ja kaup-
mees J. Mõtus.

Kuukirja üksikuid numbrid müüvad ja võtavad tellimisi vastu: **Tal-
linnas** A. Buschi raamatukaupl.; — **Pärnus** A. Künghi ja J. Karu
raamatukauplused; — **Viljandis** H. Leoke; — **Tartus** müüvad üksikuid
numbrid ja võtavad tellimisi vastu talituse asemikud „Postimehe“, K.
Sõöt'i ja K. A. Raagi raamatukaupl. (Riia uul.) (Vaata kaantel lhk. 2.)

выпу156сковъ.

Открыта подписка на 1909—10 г.г.
на общедоступный политическій, популярный,
иллюстрированный журналъ

въ годѣ около 1,500 столб
цовъ.

„Журналъ-Рубль“.

„Журналъ-Рубль“ будетъ выходить съ 1-го ноября 1909 г.

По цѣнѣ своей доступенъ каждому.

„Журналъ-Рубль“ по образцу заграничныхъ дешевыхъ, но полныхъ журналовъ, дастъ своимъ подписчикамъ каждый мѣсяцъ книжку, заключающую въ себя: романы, повѣсти, рассказы, стихотворенія, рисунки и слѣдующіе 144 выпуска приложений, содержащихъ въ себѣ все новое по всѣмъ отраслямъ человѣческой жизни:

12 вып. „Сельскій хозяинъ“
12 „ „Русскій рабочій“
12 „ „Обществ. дѣятель“
12 „ „Русскій судъ“
12 „ „Администраторъ“
12 „ „Школьный учитель“

12 вып. „Русскій торговецъ“
12 „ „Пастырь духовный“
12 „ „Русскій воинъ“
12 „ „Переселенецъ“
12 „ „Желѣзнодорожникъ“
12 „ „Охотн.-Спортсменъ“

Всего сто сорокъ четыре выпуска.

Каждый выпускъ содержитъ въ себѣ полное обозрѣніе всего, что произошло новаго въ области, которой данный выпускъ посвященъ, такъ: выпускъ первый даетъ ежемѣсячный обзоръ по сельскому хозяйству, выпускъ второй — ежемѣсячный обзоръ труда, выпускъ третій — обзоръ волостной, земской и городской жизни, выпускъ четвертый — обзоръ судебныхъ реформъ, выпускъ пятый — обзоръ административной и полицейской жизни, выпускъ шестой — обзоръ школьнаго дѣла, выпускъ седьмой — обзоръ русской торговли и промышленности, выпускъ восьмой — обзоръ жизни церковной, выпускъ девятый — обзоръ жизни военныхъ, выпускъ десятый — обзоръ переселенческаго движенія, выпускъ одиннадцатый — обзоръ желѣзнодорожной службы, выпускъ двѣнадцатый — новости охоты и современнаго спорта.

Такимъ образомъ каждый подписчикъ за одинъ рубль въ теченіе года получить 12 выпусковъ журнала „Журналъ-Рубль“ и 144 выпуска приложений. Всего 156 выпусковъ, заключающихъ въ себѣ около 750 страницъ или 1,500 столбцовъ убористой печати большого формата. На пересылку необходимо прилагать 40 копѣекъ (можно марками). Пробный № (книжка) высылается за 21 коп.

Подписка принимается только на годъ, т. е. съ 1-го ноября 1909 г. по 1-ое ноября 1910 г.

Редакторъ **И. П. Ефимовъ**. Издатель кн. складъ „Образованіе“.

Письма и деньги адресовать въ главную контору журнала „Журналъ-Рубль“: С.-Петербургъ, Невскій просп. домъ № 78.

Tellimine Eesti Kirjanduse Seltsi kuukirja

„Eesti Kirjandus“

peale 1909 kestab edasi.

Kuukiri ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi kulul korralikult iga kuu üks kord vähemalt 500 lk. suuruselt aastas.

Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ tellimise hind on postiga **3 rbl.**, talituse asemikkudelt ise ära viies **2 rbl. 50 kop.** „Eesti Kirjanduse Seltsi“ liikmetel, kes oma liikmeraha ära on maksnud, postiga **2 rbl. 50 kop.**, talituse asemikkudelt ise ära viies **2 rbl.** Üksik nummer **25 kop.** Võlgu tellimised jäävad tähelepanemata.

Saada on veel:

„Eesti Kirjandus“ 1906. 320 lhk, hind 1 rbl. Sis: 1) Keele- teadus: J. Tammemägi, Murdesõnad kirjakeelde; 2) Kirjanduse ajalugu: J. Jõgever, Saja aasta eest (Rosenplänteri Beiträge), — Johann Kunder, — C. R. Jakobsoni, Dr. M. Weske, prof. J. Koeleri ja Joh. Liivi kirjad — Dr. J. Hurt, Kaks keelt „vanast kandlest“, — Kuidas tuleb vanu rahvalaulusid ilulugemiseks välja anda; 3) Arvustused. Uued raamatud. Lugejate ringkonnast jne.

„Eesti Kirjandus“ 1907. 120 lhk., hind 30 kop. Sis: Dr. Jakob Hurt †, Johann Kunder, Mõnesugust, Lugejate ringkonnast, Toimetuse poolt, Arvustused, Uued raamatud jne.

„Eesti Kirjandus“ 1908. 472 lhk., hind 250 kop. Hinnata kaasanne „Eesti Kirjanduse Seltsi protokollid 1908“, 94 lhk. Sis: 1) Keele- teadus: K. Leetberg, Pea ja pää; A. Rull, Eesti lihtäälikute välted, J. Tilk, Tähendused keele kohta; J. Tammemägi, Matematika sõnad; Heiki Ojansuu, Murrete uurimise tähtsusest, J. Jõgever, Eesti õige- kirjutuse ühendamise katsed; 2) Kirjanduse ajalugu: J. Jõgever, Eesti muinasjutud; J. Bergmann, Koidula kirjad; M. Kampmann, J. W. Jansen kui ilukirjanik, Eesti ilukirjandus Tallinnas saja aasta eest; A. Jürgenstein, Jakob Tamm ja tema luuletused, Eesti ilukirjandus aastal 1907; W. Reiman, Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid; A. Lüüs, Meie arstiteadusline kirjandus aastal 1907, Looduseteadline kirjandus aastal 1907; J. Sarw, Mis emakeelsete õperaamatute kokkuseadmisel mitte soovitav ei ole; 3) Arheologia: A. Jürgenstein, Väljakaevamised Pärnumaal; 4) Folklore: M. J. Eisen, Setukeste jumal Peko, — Kalevipoja kastmine, J. Luiga, Eesti muinasusk, Fr. Mihkelson, Põrgu väravas; 5) Kultuura ajalugu: W. Reiman, Eesti rahva hariduse järg iseseis- vuse aja lõpul; 6) Arvustused: a) ilukirjanduse kohta: A. Kitzberg; Aino Kallas, M. Kampmann, K. Menning, B. Linde, Dr. J. Luiga, E. Enno; b) ajaloo kohta: B. Linde; c) majanduse teaduse kohta: A. Hanko; b) keeleteaduse kohta: K. Leetberg, J. Jõgever, J. Tammemägi, J. Jurkatam; e) koolikirjanduse kohta: M. Okas, A. Põllusaar, J. Tamme- mägi, J. Bergmann, M. Kampmann, H. Pöld, A. Jung; g) arstiteaduse kohta: H. Koppel, K. Sarral; h) looduseteaduse kohta: J. Sarw, A. Lüüs; j) kunsti kohta: K. Raud; i) kalendrite kohta: A. Lüüs; k) usuteaduse kohta: R. Kallas, jne.; 7) Uued raamatud; 8) Pildid; 9) Mõndasugust; 10) Eesti Kirjanduse Seltsi protokollid 1907 ja Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nimekiri jne.

Tellimise adress: Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ toimetus Tartus. (Veneekeeli: В редакцію журнала „Eesti Kirjandus“ въ г. Юрьевъ, Лифл. губ.)

„Eesti Kirjanduse“ toimetus.

„Postimees“, Eesti päevaleht.

„Postimees“ on arukordsete aegade raskustest üle jõudnud ja sõjaseaduse lõpetamisest saadik käib ta oma teed ilma suuremate takistusteta jälle edasi. „Postimehe“ eeskava on tuntud.

„Postimehe“ sisu eest kantakse järjest rohkem hoolt, mida laialisemaks lugejate ringkond ja töäjõud läheb.

„Postimehe“ toimetuse on värske ajakirjandusliste jõududega täiendatud. Toimetuses on nüüd alaliselt tegevad: Päätoimetaja cand. jur. J. Tõnisson; Dr. O. Kallas, A. Jürgenstein, J. Ilves, Ed. Virgo, J. Varik, K. A. Hindrey, M. Raud, A. Paulmeister, A. Lossman ja neuu M. Bekker.

Et lehe korralikku käekäiku ja rutulist kättesaamist, mille üle viimasel ajal, kus lugejate arv suureks läheb, kaebtust on olnud, kiirendada ja uue aja tõsise päevalehe kõrgusele seada, on toimetuse väljamaalt lehe tarvis kiirtrüki ja rotatsioonimasina tellinud, mis terve lehe trüki kuni pooleteise tunni jooksul ära toimetab, nii et kõik lehed veel selsamal päeval aegsasti posti pääle saavad.

Nii tahab „Postimees“ vaimliselt ja aineliselt värskendatud ja suurendatud jõududega kasvavale tööle ka tulevikus rõõmsa meelega vastu minna, et lugejad lehega täitsa rahule jäävad ja ikka kasvava osavõtmisega parandustega ühendatud kulusid kanda aitavad.

„Postimees“ maksab 1910. aastl:

Postiga 12 kuu pääle 5 rbl. 50 kop.	Postita 12 kuu pääle 4 rbl. 50 kop.
„ 6 „ „ 2 „ 75 „	„ 6 „ „ 2 „ 25 „
„ 3 „ „ 1 „ 40 „	„ 3 „ „ 1 „ 15 „
„ 1 „ „ — „ 55 „	„ 1 „ „ — „ 45 „

Poolikute kuude numbrid arvatakse 2 kop. tükk ja postimaksuks pääle selle 10 kop. Väljamaale 3 korda nädalas saates 7 rbl. 50 kop., iga päev saates 10 rbl. 50 kop.

„Sädemete“ ja „Nooresoolehe“ eest on eraldi juurde maksta: pooles aastas 50 kop., veerand a. 25 kop. — Üksik nummer 3 k.

Kuulutuste nonpareille-rida 5 kop., lehe eesotsas 20 kop. Kuulutus, mis ühelhoobil ka „Elus“ peab ilmuma, maksab 7 kop. nonpareille-rida, lehtede eesotsas 20 kop.

„Postimehe“ lühendatud väljaanne „ELU“ ilmub 1909. aastal 2 korda nädalas vana hinna eest suurendatud kujul. Leht tuleb nüüd „Postimehe“ numbril suuruses ja võidi nfi joone alla iseäraline jutunurk sisse seada, kus mitmesuguseid põnevaid kirjanduslise väärtusega juttusid avaldame, suuremalt osalt neidsamu, mis päevalehes. Iseisev piltidega kaunistatud jutulisa tuleb vanal-viisil iga numbriga ühes. Oma suurendatud kujul on „Elu“ odav, aga seisukorra kõrgusel olev nädalaleht. „Elu“ tellimise hind: aastas postiga 3 r., postita 2 r. 50 k., pooles a. 1 r. 60 kop. ja 1 r. 30 k., veerand a. 85 kop. ja 70 k., kuus 30 ja 25 k. „Eluga“ võib ka kõik „Postimehe“ kaasanded ühes saada, kuid siis tuleb tellimishinnale aastas 1 rbl., pooles aastas 50 kop. juurde maksta.

Tellimise adr.: „Postimees“ ehk „Elu“ Tartus. Vene keeles: Вь ред. газ. „Постимесъ“ („Элу“) вь гор. Юрьевъ, Лифл губ.

„Postimees“, Pärnu väljaanne ilmub suure päevalehena endisel-viisil Pärnu linnas edasi. Tellimise adress: „Postimees“, Pärnus, wõib ka igast „Postimehe“ tellimise-kohast tellida.

Eesti kohanimed.

III.

Paala. (Lõpp.)

Kui seda kõik meele tuletame, siis ei jää meile õigust kahelda, et „Paala“ lahingut mitte „Paala“ jõe ääres ei peetud, ei ka mitte praeguse Põltsamaa ligikonnas. Põltsamaa jõgi, kelle jooksu meie nüüd E. von Wahl'i kirjeldusest („Baltische Wochenschrift“ 1907 lhk. 402—405 ühes kaardiga) väga hästi tunneme, ei või „Paala Sakalas“ (Pala in Saccala XXI, 2) mitte olla. Sest tema ei ulata kuskil nõnda Lembitu maalinna Leole ligidale Lõhaveres, et öelda võiks: „maalinn, mis Paala ääres on“, (castrum, quod erat ad Palam. XXVI, 5. XXVII, 2). Ka ei ole Põltsamaa iial mitte Sakala maakonna alla käinud, vaid Sakala lõppes juba Navaste jõe ääres, kust Nurmekunde peale hakkas. Hiljemine ehitatud Põltsamaa loss ei seisa ka mitte Nurmekunde maakonnas, nagu sagedaste arvatakse, vaid ühes kolmandas maakonnas, kelle nime kirjutuses dokumendid väga lahku lähevad: Moche, Mocke, Mogeke, Moega, Moicke, Mõhe, Moege. Nähtavaste oli raske seda nime õieti paberisse panna. Vist leidus sõnast häälikuid, mis Ladina ja Saksa keeles puudusivad ja mida võõrad välja ei saanud rääkida. Niisugune häälik esimeses silbis oleks õ. Sinna poole juhatab meid Vana-Põltsamaa karjamõisa Mõhkküla esimene pool, kelles maakonna nimi alale on jäänud. Meie oleme seda mööda sunnitud vanast eksiarmisest lahkuma, et Paala Põltsamaa jõge tähendavat ja Lembitu maalinn Leole nüüdse Põltsamaa lossi asemel seisnud.

Ekslik nimetus on Hindreku jutustuse valest arusaamisest tekkinud. Hindrek kirjutab XXI, 5: „Pärast lahingut (Madisepäeval 1217) läks sõjavägi edasi Paala poole Lembitu külasse ja seisis seal kolm päeva paigal.“ Sellest arvati, et ka lahing ise Paala kaldal ehk liigidal löödud. Aga sest ei ole siin sõnagi

õeldud, vaid, nagu näitasime, oli lahinguase Viljandi ja Suure-Jaani vahel poole maa peal. Kust ajast saadik Paalat Põltsamaa jõeks on hakatud pidama, ei ole praegu võimalik selgitada, sest et mull seks tarvilikka vanu kirju ja kaartisid mitte käepärast ei ole ja ma neid üksikusse maak kohta, mis linnadest kaugel, kergeste ei saa muretseda. Niipalju tähendan aga täna, et veel 1774 Põltsamaa õpetaja A. W. Hupel Paala nimetust Põltsamaa jõele ei tunne, vaid tema kõneleb Põltsamaa jõest. (Topographische Nachrichten I, 133). 1782 seletab tema Põltsamaa Saksa keelist nime „Oberpahlen“ järgmiselt: „Nimi Oberpahlen näib Paleni perekonnast tõusnud olevat.“ Riia Jakobi kirikus olevat kaks selle perekonna liiget maetud: Detlev de Pael 1354 ehk 1454 ja teine 1573. aastal. Alles 1789 kirjutab Hupel „Pale ehk Põltsamaa jõgi“. (Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und der Revelschen Statthalterschaft lhk. 490). Vististe on nime tekitamiseks ehk tutvustamiseks vahe peal Hindreku kroonika kaasa aidanud, mis 1740 algkirjas ja 1747 ümberpanekus trükist välja tuli. Nimede sarnasus Paala ja Oberpahlen võisivad mõtet äratada, et teine esimese põhjal sünnitatud on. Oberpahlen tähendaks Ülemat-Paalat, Niederpahlen, nagu Uue-Põltsamaa mõisat vanaste hüüti, Alamat-Paalat. Tõepoolest on aga Niederpahlen jõejooksu pidi ülespoole minnes. Hupeli märkustele lisame juure, et Paleni nimelisi perekondi vanal Liivimaal peaaegu lugemata hulk ette tuleb. Näituseks tunnevad Livlandische Güterurkunden (aus den Jahren 1207—1500) järgmisi perekondi: Pahle, Pahlen, Pahl; Palen, Pale, Pal; Paal, Pael, Paill; Pall, Phall.

* * *

Meie läheme nüüd teisi tunnustusi otsima, mis tööoludega, nagu Hindrek meile neid kirjeldab, kokku sünnivad. Ei ole tarvis seks kaugele minna. Nad seisavad Hindreku kroonikale aja poolest õieti lähidal. Need on nimelt vana ordoaja võimumeeste piiriõiedused oma vahel, kus meie jällegi „Paala“ jõega kokku puutume.

Aastal 1234 pühitseb paavsti saadik Moodena Willem Dominikuse ordo munga Hindreku (frater Henricus de ordine praedicatorum) Saare-Läänemaa piiskopiks. Ühtlasi määrab tema piiskoppkonna rajad teiste maavalitsejate, Taani kuninga ja ordo vasta, ligemalt ära: Piir käigu „Emihochi ehk Pärnu jõe suust alates Pärnu jõe mööda üles minnes kunni jõeni, mida Palaks hüütakse, ja siis seda oja mööda üles minnes kunni tema hallikani, mida Kõrgejõeks (altus rivalus) hüütakse ja mis kahest ojast kokku jookseb otse tee peal, kunni see oja alla merde langeb.“ (Liv-, Est- und Curländisches Urkunden-

buch VI, 2721). Kõrgejõgi on C. Russwurmi arvamist mööda (Nachrichten über Alt-Pernau lhk. 5—6) Kaldamäe jõgi, mis Kolovere soodest tulevast kahest ojast tekkib, Kuijõel üle Haapsalu tee läheb ja kõrgetest lubjakivi kallastest läbi jookstes Soome lahte kallab. See jõgi jooksis nimelt piiskoppkonna ja Taani päralt oleva Harjumaa piiri peal. Ühes piiriõiendusekirjas 1275. ja 1285. aasta vahel (U. B. III, 439-b) nimetatakse teda Kallamäe jõeks (Callameky). Praegu on see jõgi Vihterpalu jõe nime all tuttav. (M. von zur Mühlen, Baltische Wochenschrift 1898 lhk. 237).

Aga missugune jõgi on siin nimetatud Pala?

Et Saare-Läänemaa piiskoppkond kunagi mitte Põltsamaani ei ole ulatanud, vaid Sakala, Nurmekunde ja Moka alati ordo käes on seisnud, siis ei või Palaga kuidagi mitte Põltsamaa jõge mõeldud olla, vaid Paala peab, nagu dokumendist selgeste näha, üks Pärnu jõe haru olema.

Sest Emihoch, kellest siin räägitakse, ei ole muud, kui Pärnu all Pärnu lahesse jooksev Pärnu jõgi, Emajõgi, nagu teda vanaste hüüti. On ju tuttav, et see jõgi Võrtsjärvest väljavoolava Emajõega Viljandi järve ja Tännassilma jõe kaudu otsekoheses ühenduses seisab ja teda sellepärast nii kui üheks ja sekssamaks jõeks peeti. Võib aga nimeandmisel ka see mõttekäik juhtimas olnud olla, et suur ja veerikas Pärnu teised vähemad temasse jooksvad jõed nagu ema lapsed oma rüppe kogub ja neid merde kannab. Sest meie leiame peale nende kahe Emajõe veel kolmanda, kodumaa idapiiirilt. Nimelt auustavad setukesed Velikaja jõge sellesama nimega, kui nad teda Pihkva Imäjõeks ehk Suureks Imäks hõikavad. Kuna setukesed oma Imajõge veel praegu tunnevad, on Pärnu jõel see auunimetus ammu kaduma läinud. Viimast korda tuleb ta 1750. a. ühe kaardi peal ette: Embeke. Nimi kadus niisama jõel, nagu linnal, Uuel-Pärnul, mis 1265 tema pahemale kaldale ehitati ja mida üks dokument aastast 1318 (U. B. VI, 3112-a) otsekohe „de stat Embeke“ hüüab, „de nu Pernow het.“

Nii selgub, et Paala üks Pärnu jõe harudest on. Ka seda selgub, et see haru üks pahempoolsetest on, mis põhjast peajõkke jookseb. Missugune ta on, seda lubab edasi üks teine piiriõienduse-dokument seletada, arvata aastast 1241.

Saaremaa piiskopp Hindrek on kitsikusesse sattunud. Laenumehed Lohde perekonnast on temale vastu hakanud. Saarlased jälle on ristiust ära taganenud ja mässu tõstnud. Suure vaevaga on piiskopp ise surma suust pääsnud. Siis tuli ordo temale appi ja sumbutas mässu ära. „Sõpruse ja tutvuse ja abi pärast“ annab piiskopp ordole tüki maad „Emajõe äärest Pala ja Pyronove vahelt pikuti ja kunni Corbe

poolse soo keskpaigani.“ (U. B. VI, 2758). „Emmagekkes“ ehk „Emiyeckes“, nagu nime ka kirjutatakse, tunneme jälle Pärnu jõe ära. Pyronove kõlaks Eesti keeli Pärnjõgi. Nii hüütakse praegu veel Sauga jõe ülemat jooksu, mis Aluste soost tuleb ja Pärnu all Pärnu jõkke voolab. Pärnjõest on Pärnu linngi oma nime pärinud. Saksastatud moonutuses „Perneck“ tuleb Pärnjõgi juba ühes Wolter von Plettenbergi kirjas aastast 1498 ette. (Est- und Livländische Brieflade I, 581. Livländische Güterurkunden 669.) Mellini kaardil, mis 1791—1798 ilmus, seisab Pirnejõggi. Russwurm, Nachrichten über Alt-Pernau lhk. 6 kirjutab maamõõtja W. Peters'i teadete järele Pernijõgi. Pärniku küla 5 talu hoiavad praegu veel vana nime alal.

Aga kus on see Paala?

Ta peab üks jõeharu olema, mis nagu Pärnjõgi põhjast tuleb, temaga roobastikus jookseb ja Pärnu jõkke läheb. Pärnjõe ja Paala vaheline maa langeb kunni Korbe poolse sooni ordo alla. Korbeks hüüti Jaakobi kihelkonna läänepoolset osa. (Das Land Korbe, Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands II, 393—396). Kõrbja küla nimetuses Pulga jõe ääres on Korbe nimi meie päivini alale jäänud. Veel lähemalt kõlab Korba karjamõis Viisu vallas Peetri kihelkonnas ja Korba jõgi, aga kahtlane on, kas Korba maakond nii kaugele põhja on ulatanud. Ordovalitsuse ajal vähemalt mitte, kus Järvamaa otsekohene ordo-omandus oli. Kõik see juhib meid Paalat, kellest siin jutt on, Vändra poolt otsima. Seda on ka mitmed senni teinud, kus juures nad aga ikka selle juure jäivad, et Läti Hindreku Paala Põltsamaa jõgi olevat. C. Russwurm, Nachrichten über Alt-Pernau lhk. 5, 31—32 peab Paalaks Kärü jõe, kelle hallikad Rapla ja Türi kihelkonna metsadesse ära kaduvat. Beiträge II, 393 arvavad Paala Vändra jõe olevat. Nõndasama Livländische Güterurkunden № 8. A. von Gernet, Verfassungsgeschichte des Bisthums Dorpat, Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft XVII, 20 ütleb umbkaudu: „üks Harju- ja Järvamaalt tulevatest Tori jõe harudest.“ Russwurmi arvamise poolt räägiks, et Kärü jõgi väga kaugele põhja ja Vihterpalu jõe hallikatele kõige lähemale ulatab; vastu, et Kärü mitte otse Emajõkke ehk Pärnusse ei jookse, vaid tema Vändra harusse, piiriõiedusedokument aga maa kahe Pärnu jõkke jooksva haru, Pärnjõe ja Paala, vahel ära määrab. Ka oleks meil siis kahe Paala jõeharuga tegemist, kes mõlemad omad veed Pärnu alla veeretavad. Sest meie nägime juba, et Hindreku Paala muud ei või olla, kui praegune Navaste, mis Pillistvere kihelkonna põhjaotsast, nõnda vanast Nurmekundest, tõuseb, Eigstverest, Pillistvere kiriku alt, Looprest, Kõõst, Jäleverest, Navaste mõi-

sast läbi jookseb, Vastemõisa vallas paremalt poolt Saarfõe vee vastu võtab, siit Kaansu nime all edasi voolab, allpool Riisaküla Aliste ja Kõpu ehk Osju jõega ühineb (K. Rathlef, Skizze der orographischen und hydrographischen Verhältnisse von Liv-, Esth- und Kurland lhk. 169—171) ja siis kunni Vändra jõe sissejooksuni Tori jõe nime kannab. Altpoolt algab Pärnu jõgi. Et Navaste veel praegu Viljandi- ja Pärnumaa piiri ligikonnas lookeb, maakondade piirid aga vanast hallist ajast saadik kaunis liigutamata paigal on seisnud, siis tohime arvata, et Navaste jõgi Hindreku kroonika ja piiriõienduse-dokumentide Paala ongi, mis kord 600 aasta eest ordolise Sakala ja piiskoppliku Pärnu piiriks kinnitati. Tähelepanemist äratav iseäranis ka J. Jungi teade „Muinasteadus Eestlaste maalt“ II, 325, et „rahva mälestuses Navaste jõge ka Palu jõeks kutsutud.“ Kaine Jung ei ole seda teadet mitte tuulest võtnud. See kaalub palju. Pealegi, et nimetähenduse seletus meie arvamist veel kindlustab, et Navaste jõgi dokumentide Paala, rahvamälestuste Palu on.

Sest mis tähendab Paala, Palu?

Tallinnlane ei saa sõnast enam aru, ehk küll tema piiridessegi veel küllalt Palu-nimelisi kohti järele on jäänud, mis tunnistavad, et sõna vanaste siin tuttav ja tarvitusel on olnud, näituseks Palu vald Peetri kihelkonnas, Palu karjamõisa Riisiperes Nissi kihelkonnas, ehk jälle Vihterpalu vald ja jõgi Risti kihelkonnas. Päris kodumaa aga on Palu'l Põhja-Liivimaa? Palu kõrts Viljandi kihelkonnas, Palu küla Pillistveres ja Äksis, Palupõhja Vana-Põltsamaa vallas, Palu-pära Otepäas, Sõmmerpalu Urvastes jne. Tartlasel ei ole vaja seletada, et palu kuiva, liivast männametsa, nõmme, tähendab, kus palukamarjad (pohlakad) kasvavad, ja palu ajasõna palma-põlema liig elavalt meele tuletab, kui et nende suguluse kohta kahelda võiks. Palu jõgi oleks nime sellest saanud, et tema paludest = kõrvenud, põlenud maakohtadest läbi jookseb, nagu meie teiste jõenimede järele (näituseks Kuijõgi = Kuivjõgi, Koiva = Kuiva, Mustjõgi, Liivoja jne.) järjeldada tohime. Kes Suuräst-Jaanist Vanaõue ja Kaansu teed Vändrasse on sõitnud, peab kinnitama, et praeguse Navaste jõele kohasemat nime ei võidud anda, kui Palu.

Palust võis kergeste Paala ehk Pala tekkida, nagu Ladina ja Saksa keeli kirjad kirjutavad. Vanu kirjanikka ajas kange püüd võõraid nimesid oma keelekõlale ja oma keele seadustele lähendada, kui mõlematele ka vägivalda sündis. Eesti ja Liivi vanemad kannavad nimesid, nagu oleksivad nad sündinud roohlased. Liivlaste maakond Ydumea kõlab, nagu oleks tema Rooma kubermang Palestinas, ehk ta küll sula Liivi Idu-ma

= Idamaa on. Ugandi ehk Oandi maakonna nimi saab vähemalt Ladina lõpu — a otsa ja käib Uganja ehk Ugaunia. Sedasama sünnib meie jõenimega: Palust saab Pala, sest jõenimed on Ladina keeli naestesugust ja — a tähendab naestesugu. Pärastpoole kadus Palu nimetus rahvasuust ikka enam ja Navaste astus asemele. Kui Pala = Palu Läti Hindreku kroonika uueste tutvakssaamisel teadusemeestele jälle silma ette tuli, ei tunnud elavast kõnest ükski mitte tema väljarääkimist. Ladina keeleshaduste järele hakati esimese silbi a-d pikalt lugema. Nõnda läks ta Saksa keelesse ja jõudis viimaks pika keeru pealt vanasse kodu tagasi, aga kui võõras, keda enam ära ei tuntud. Ei kõla poolest, ei kodukoha poolest. Kõlaliselt hüüti teda valeste ja kodukohaks määrati temale naabruses jooksev jõgi Oberpahlen, kelle teine silp Palaga veresuguluses näitas seisvat. Pealegi lähineb Põltsamaa jõgi Navaste jõe idapoolsele harule Pajusi kohal nõnda, et ainult mõni verst vahet on. Mõlemad jõed jooksevad selle koha peal ka põhjast lõunasse, nõnda et nende äravahetamine seda kergemine võis sündida. Võõrad kirjamehed, kes esimesi ülestähendusi tegivad, ei tunnud maad ega rahva keelt. Lähikäidavaid teesid ei olnud, ka puudus himu kohtasid ise oma silmaga näha. Nad panivad umbkaudu kirja, mis nad teiste käest kuulsivad, ilma et viimseidki ise suured asjatundjad olivad. Suure-Jaani ja Pillistvere vahel on jõgi Palu, Pala. Kust ta tuleb ja kuhu poole ta jookseb, seda ei saanud nad ise vaatama minna. Ja oli kuskil kirjas Põltsamaa jõgi ekslikult kord Navaste jõe vana nimetuse Pala = Palu omale saanud, siis anti ja kanti see eksitus harjunud kombe raudsel sunnil hoolimata ühest põlvest teise edasi. Vahest on juba nende peajõgede jooksu kohta, kuhu Põltsamaa ja Navaste jõgi viimaks oma vee saadavad, vanadel kirjameestel segased arvamised olnud, kui nad ka seda veeteed Emajõeks pidasivad ja hüüdsivad, mis Võrtsjärvest Tännassilma kaudu Viljandi järve ja sealt Raudna, Kõpu, Osju, Tori ja Pärnu jõe kaudu Pärnu lahte viib. Hüüti ju, nagu kuulsime, veel 18. aastajal Pärnu jõge Emajõeks: Embeke ehk Embach ja 1265 Uue-Pärnu linna „tor Embeke“, 1318, „de stat Embeke, de nu Pernaw het“. Nii võisivad sumbuses teadmatuses Põltsamaa ja Navaste jõgi, Emajõgi ja Pärnu ühte langeda. Pärastine selgem arusaamine on Emajõe Pärnust lahutanud ja tema jooksu õieti Võrtsjärvest Peipsisse ära määranud, aga Palu ja Põltsamaa on senni segaseks jäänud.

Muidugi on see ainult võimalikkuse äratähendamine. Tema võiks mitme põhjusega teist arvamist vastu seada, et juba meie esivanemad enne sakslaste tulekut ka Pärnu jõge Ema-

jõeks hüüdsivad, tema suuruse ja veerikkuse pärast, nagu seda ülemal setukeste Suure-Imäjõe juures nägime.

* * *

Ma olen eelolevate ridadega mitut kodumaa ajaloo ja pinnatundmise keerulist küsimust puudutanud. Mull ei ole kauget mitte seda julgust loota, et ma igalpool õigile jälgile oleksin jõudnud. Aga ma avaldasin siiski oma arvamist, et vasturääkimisele ärritada ja et küsimused sell teel vähegi selgusivad.

Kindlamalt võiks alles siis otsustada, kui meil Pillistvere, Suure-Jaani, Vändra ja Tori kihelkonna täielised kirjeldused maadeteaduse seisukohast trükis ilmuksivad. Mida ma täna oma väikest äranägemist mööda ja kehvade kirjalikkude teadete järele tõendada tahtsin, on lühidalt kokkuvõetud:

1. Nõndanimetatud „Paala“ lahingut ei ole kuski Paala jõe ääres löödud, vaid Vanamõisa talu kohal Viljandi ja Vastemõisa vahel Madisepäeval 1217.

2. Sakala vanema Lembitu maalinn Leole-Lõole ei seisnud mitte Põltsamaa jõe ääres praeguse Põltsamaa lossi asemel, vaid on Lõhaveres, nagu seda J. Jung õieti on ära tähendanud.

3. Paala s. o. Palu jõgi ei ole mitte Põltsamaa jõgi, aga ka mitte Kärü ega Vändra jõgi, vaid Navaste.

W. Reiman.

Trükiviga palun X vihus lhk. 372, rida 11 alt lugedes parandada: „loomade karvu“ asemel tuleb lugeda „loomade kõrvu“.

Seesama.

Hans ja vanapagan.

M. J. Eisen.

(Lõpp.)

Maailma Hans.

Hansu ja vanapagana lugu on meie rahvajuttude pailaps. Kuna Kalevipoeg ja Tõll oma tõsise loomuga enam kurve mõtteid sünnitavad, kisub Hansu ja vanapagana lugu naerumuskliid pingule. Olgu meie rahvas ka kurva loomuga, armastab ta ometi hea meelega nalja. Nalja pakub aga rohkesti Hansu ja vanapagana lugu, vähemalt nii kaua, kui Hansu naljad veel lubatud piirist üle pole astunud, kui Hansu saatlik loomus veel küllalt selgelt töödes ja tegudes ennast ei

avalda. Mil saatanlikud sarved Hansu peas aga juba nähta, vale tulevad, kaob nali, ja asemele astub jäledus ja põlgatus. Hansu saatanlikkudest tegudest pajatab rahvas ometi arukorral, igapäevaseks lõbuks jääb rahvale tavalisest Hansu lubatud nali. Seda kuulab noor ja vana hea meelega pealt, ja see nali kisub tihti vee mõnelgi kuulajal naerutuhinal silmist välja. Mine, kuhu iganes lähed, kas Viru randa ehk Sørve säärde, igal pool võtab rahvas igavatel tundidel Hansu ja vanapagana enestele naljasünnitajaks; just nagu vanal ajal kuningakojad enestele narrid. Hans ja vanapagan viivad linnadest kaugel asuvaid külade ja talude inimesi nagu tsirkusesse, kus mõlemad neile veiderdajate näol platsi astuvad.

Nii kaua kui ainult rahvasuust saadud aineid ette kantakse, rändame Hansu ja vanapagana loos otsegu labirindis, kus meil raske Ariadne juhatavat lõnga kätte saada. Ühte ja sama asja või juhtumist jutustatakse meile mitmel kujul. Ju loo algusel sattume nagu labirinti. Hans ilmub korra vanapagana suurusena, korra vähemana, korra koguni vanapagana kasuisana ja vanapagan tema sulasena. Kaubategemisest peale kuni surmani puutub meile mõnesugusid juttude teisendid silma. Vanapagana surma kohta leidub hulga kaupa teisendid. Lugu näitab nii, kui me surmalugusid teisenditeks ei tahaks pidada, nagu sureks vanapagan ühte lugu: täna ja oleks homme jälle uuele elule ärganud.

Ülepea peame ütlema, et Hans ja vanapagan nagu Eesti ennemuistsete juttude kuningad meile muinasjuttude maailmas ümber vaadates silma puutuvad. Vanapagana alalisest etteastumisest kuulsime juba. Hans ei anna talle sugugi järele. Mitte ainult vanapaganaga ei tee ta tegemist, vaid ilmub muudiski juttudes peategelasena. Tõsi on, palju üleüldiseid ennemuistseid juttusid ei tunne Hansu, aga kui nende juttude teisendid tähele paneme, ei pääse me Hansust ometigi lahti. Nagu vanapagan, on Hans igal pool olemas, pea siin, pea seal, jõuab igasse paika, pääseb iga jutu sisse. Peale vanapagana ei nimeta ennemuistsed jutud nii palju ühegi nime kui Hansu nime. Mis rahvalauludes „mina“, on rahvajuttudes Hans. Isegi rahvalaulude „mina“ tungib Hans vahel eest ära. Näituseks tutvustame rahvalaulus „Sõitsin Soome silda mööda“ kuuleme, et sõitja „mina“ olnud; Soome teisendires tehakse Kullervo mõne korra sõitjaks, Eesti mõnes teisendis astub Hans aga sõitjana platsi. Rahvalauludest ei jõua Hans aga ikka „minad“ eest ära tõrjuda, kui ta ka mõne korra rahvalaulude tegelasenagi püüab näitelavale tungida.

Ennemuistsed jutud on aga Hansu tegevuse väli, kus ta oma tööd korra saadab. Siin antakse talle aga mõnda liig-

nimegi, kui luba nii ütelda. Korra hüütakse teda Kavalaks Hansuks, nagu vanapagana juttudes, korra Laisk-Hansuks, korra Petja-Hansuks, korra Uulispea Hansuks, korra Uulispilli Hansuks, korra Hulluks Hansuks. Aga veel muid nimesid antakse talle mõnes teisendis. Niisugused on Nalja-Hans, Väike-Hans, Hale-Hans, Koer-Hans, Kelm-Hans, Tugev-Hans, Hansu poeg Hans ja muud sellesarnast. Petja-Hansu, Uulispea-Hansu ja Uulispilli-Hansu jutud langevad tavalisest isejuttude kilda, nagu neid „Hansu-raamatus“ leida. Petja-Hansu, Uulispea-Hansu, Uulispilli-Hansu jutud juhatavad meid sakslaste võrukaela, Till Eulenspiegeli juure. Vanemates kirjades astub Till Eulenspiegeli asemele Till Ulenspiegli nimi platsi. Ulenspieglist oli meie rahval seda kergem Uulispill teha. Sakslaste Till Eulenspiegeli lood on Petja-Hansu ehk Uulispea-Hansu nime all meie poole rännanud. Ma pean ometigi tähendama, et meie rahvas neid juttusid niisama aja jooksul oma maitse järele muutnud ja neid ikka enam ja enam Eesti laadiliseks teinud nagu kõiki ennemuistsid juttusid.

Nagu tuttav, tohime hoopis vähe ennemuistsid juttusid omadeks tunnistada. Enamasti kõik on laenuteel meie omadeks saanud, aga meie rahvas nende kohta niisugust mõju avaldanud, et me neid enam, vähem siiski omadeks võime pida. Sedasama peame Till Eulenspiegeli juttudest ütlema. Tunnistab ju Hansu nimigi Eulenspiegeli. Mõnes kohas on Eulenspiegelist Uulispea, teisal jälle Uulispill tehtud. Uulispea või Uulispilli Hansu jutud seisavad sagedasti Saksa omadel ligidamal. Enam kui 30 aasta eest andis H. Kudeviita koguni „Till Öökullipeegli“ välja. Kudeviita pani Saksa lood Eesti keele ümber ja lugudega ühes lugude tegelase nimegi „Öökullipeegel“. Nii palju kui mina tähele pannud, ei ole need Saksa keelest otsekohe eestistatud jutud sügavamatesse rahvaridadesse jõudnud tungida. Ei ole mulle rahvaluule kirjandustes silma puutunud ühtki juttu, kelle tegelane „Öökullipeegli“ nime kannaks. Mil ja kus ma sarnasid juttusid näinud, astus mulle alati Uulispea või Uulispilli Hansu vastu. Mina vähemalt ei ole näinud, et vanemates eestikeelsetes raamatutes Uulispea või Uulispilli Hansust oleks kirjutatud. Vaevalt võib sellepärast oletada, et Till Eulenspiegeli jutud raamatute kaudu endid meie rahva seas nii laiale laotanud. Meile jääb seega teine tee üle seletust otsida, ja see teine tee viib meid oletamisele, et Till Eulenspiegeli jutud niisama meie rahva sekka tunginud, nagu muudki ennemuistsed jutud, siis suusõnalise laialelaotamise kaudu. Meie rahvas saatis võõrastelt kuulnud võõrad jutud oma sulatamise ahju Ilmarise lõõtsa ette. Sulatuseahju tuli sulatas Till Eulenspiegeli sootumaks ära ja sünnitas asemele Hansu, Uulis-

pea ehk Uulispilli-Hansu, Petja-Hansu. Uulispilli-Hans või Petja-Hans on küll eht sakslane, aga ta on, kui luba nii ütelda, Eesti keele ja meele ära õppinud ja Eesti riided enesele selga pannud, nagu eht jesuitlane on ta ennast püüdnud moondada selle rahva liikmeks, kelle seas ta tööd teeb. Harjumata silm ei või ta võõrast loomu sellepärast nii kergelt ära tunda, aga kui uurija suguvõsa tabelid lahti lööb, peab Uulispea või Petja-Hans tunnistama, et ta läänest sisse rännanud.

Leidub lugusid, kelle tegelane „Ilma-Hansu“ nime kannab. See nimi annab meile nagu õigust, Hansu kõige ilma Hansuks, maailma Hansuks teha, nimetada. Soomlastel hakkab Matti „maailma Matti“ ametisse, meil Hans. Ei ole kohta, kuhu Hans ei kipuks, ei ametit, mis Hans ei peaks, ei seisust, kuhu Hans ei astuks, ei tööd, mis Hans ei teeks. Nagu igavene juut rändab ta ühest kohast teise, nagu õhk ilmub ta siia ja sinna. Terve maailm, s. o. terve Eesti maailm, on teda täis. Mis keelaks meid siis veel Hansule Ilma-Hansu, Maailma-Hansu nime andmast, nagu teisendid seda Hansule annavad.

Teisendites on Hans korra sulane, korra peremees, korra sepp, korra rätsepp, korra reheappp, korra kubjas, korra opmann, korra herra, korra kutsar, korra kirikumees ja kõster. Jah, mõni teisend laseb Hansu koguni kuninga väimeheks ja pärast seega kuningaks saada, mõni jälle nimetab teda koguni vanapagana omaks pojaks. Tihti lõpevad teisendid sellega: „Kui Hans surnud ei ole, elab ta praegu edasi!“ Teisendid ei taha hea meelega niisugust maailmas ümberhulkujat surma saata, vaid tahaksivad teda kas igaveseks juudiks teha.

Kuna vanapagana ja Hansu jutud ja Petja-Uulispilli-Hansu jutud Hansu kavalusest ja pettusest, valest ja kurjusest jutustavad, leiame kaugemale minnes Maailma-Hansu juttudes teisendid, mis Hansu mõne korra paremas valguses kujutavad. Hans ilmub arukorral koguni heategijana ehk isikuna, kellest just midagi iseäralikku halva ei või ütelda. Sarnased lood ilmuvad Maailma-Hansu elus aga nagu välkuvad tähed. Tõe pärast pole auusal Hansul nende lugudega midagi tegemist. Nagu teisendid näitavad, on Hans kellegi muu isiku asemele neisse lugudesse astunud, aga ka nii mõnesse, kus kellegi muu isiku pahad teod Maailma-Hansu arvesse loetakse.

Vaatame Maailma-Hansu tegusid, kust küljest iganes vaatame, kas kokkupuutumisest vanapaganaga ehk Petja- või Uulispilli-Hansu tööväljalt, või mujale tükkimise tallermaalt, ikka näeme Hansust yana Aadamat, kelle turja veel pole rõhutatud.

Laialelagunemine.

Kes ei vanemate suusta
Muistepõlve mälestusi
Kalevipojasta kuulnud?
Mine, poega, Pärnumaale,
Järgukesta Järvamaale,
Astu Harju rajadele,
Sõida Lääne luhadele,
Veere Viru ranna ääre
Mine Pihkva piiridele,
Aja hallil Alutaha,
Kõrvil Soome serva poole —
Igas paigas idanevad
Kalevipoja sõnumid —

ütleb Kreutzvald Kalevipoja kohta. Kui ka Kreutzvald Kalevipoja tundmisele nii laia asupaiga annab, ei leia me tõepoolest seda tundmist, vähemalt olevikus, ammuigi nii üleüldiselt. Mõneski maakonnas ei teata Kalevipojast meie päivil rohkem kui mis raamatutest loetud. Hoopis teine lugu on Hansu ja vanapagana juttude tundmisega. Palju suurema õigusega kui Kreutzvald ülemal nimetatud sõnu Kalevipoja tundmise kohta tarvitab, võime neid sõnu Hansu ja vanapagana loo tundmise kohta tarvitada. Mine missugusesse eestlaste maakonda lähed, igal pool tuntakse Hansu ja vanapagana lugu, igal pool naeratakse vanapagana kulu peal. Hansu ja vanapagana lugu on meie rahvajuttude pailaps.

Olen ometi ütlushi kuulnud, et luulerikas Setu rahvas Hansu ja vanapagana lugu ei tunne. Nii näitab lugu ainult pealtkaudu vaadates. Tungi sügavamasse Setu rahva juttudesse ja varsti saad teise pildi. Setu ennemuistsetes juttudes astub meile tihti Nari-Kriisa vastu. See Nari-Kriisa ei ole keegi muu kui Setu keele ümber tehtud Kaval-Hans. Nari-Kriisa teeb vanapaganaga neidsamu tükkisid, mis meie juttude Kaval-Hans. Nari-Kriisa esitab setukeste seas ka Petja-Hansu osa. Lühidalt: ei tunne setukesed ka Hansu, tunnevad nad Hansu tegusid ometi. Hans on neil ainult teise nime pärinud. Setumaal astub alati Nari-Kriisa meie Hansu asemele.

Palju enam veel kui setukeste seas leiame Hansu ja vanapagana lugu Läti naabrite keskel. Lätimaal ei ole Hans teise nime all ümber rändamas nagu Setumaal, vaid kannab igal pool uhkusega oma nime. Eesti-Läti piiril teavad lätlased iseäranis palju Hansu ja vanapagana juttusid. Nimelt tunnistavad lätlased Ruhja, Ergmäe ja Eeveli rikkaks nende poolest. Siiski

Kuramaa lätlasedki tunnevad Hansu ja vanapagana juttusid, kui ka mitte nii suurel määral nagu Eesti piiriäärsed lätlased.

Hansu ja vanapagana loo ilmumine Eesti keeles on lätlastelegi hoogu annud, samu juttusid Lätimaal koguma hakata. Kogumise tagajärjena on Läti keeleski sarnane kogu Hansu ja vanapagana juttusid ilmunud. Kogu kannab nime „Gudrais Ansis un velns“, (Smiltēnis, J. Dzirka kulu 1901—1903). Raamatu toimetaja on keegi L. R. Raamatu toimetaja on enesele laialisema ülesande seadnud, nimelt kõiki juttusid koguda, mis iganes Hansu ja vanapagana kohta käivad. Läti kogu langeb seega kolme jakku: 1) jutud, mis ainult Hansu kohta käivad, nagu meil sarnased jutud „Hansu-raamat“ leiduvad, jutud, mis iseäranis elavalt Till Eulenspiegeli meele tuletavad; 2) vanapagana kohta käivad jutud, nagu neid meil „Vanapagana jutud“ I—II nimelises kogus leida, 3) jutud, mis Hansu ja vanapagana ühise tegevuse kohta käivad, siis meie „Hansu ja vanapagana jutud“. Ma ei taha Läti Hansu juttudest ja vanapagana juttudest pikemalt rääkida, need ei puutu selle kirjutuse piiridesse, vaid ainult neid juttusid ära tähendada, mis Hansu ja vanapagana ühisest tegevusest kõnelevad.

Hansu ja vanapagana ühise tegevuse Läti jutud jutustavad esmalt Hansu kokkupuutumisest vanapaganaga ja vanapagana pojaga. Siis aga algavad Hansu karutükid vanapaganaga. Täheandan lühidalt Läti juttude sisu.

Vanapaganal on koerad, nagu meie juttudes peet-ja porgand; leeme keetmisel keedab Ansis-Hans need koerad leemeks. Hans tunneb vanapagana kartust müristamise eest; Hans läheb katusele ja teeb seal kunstlikku müristamist. Viimane lugu siis vähe teisiti kui meil. — Hansul kaup vanapaganaga, et aasta kão kukkumiseni kestab; vanapagana naine läheb puu otsa kukkuma, Hans võtab püssi, põmmutab naise surnuks. — Hans hakkab vanapagana kõhtu arstima, annab vanalepaganale vaadi piiritust juua ja saadab siis seitsmeks nädaliks rehte magama. — Hans soovib vanalepaganale aadri laskmist. Vanapagan nõuus. Hans lööb vanalepaganale kirvega mitu korda selga. — Hans tapab sead, viskab sabad vette, ütleb vanalepaganale, et sead ära uppunud, ainult sabad veel vee peal. — Hans ja vanapagan lähevad metsast palkisid tooma. Vanapagan hakkab ees vedama, Hans lubab takka lükata, istub aga takkalükkamise asemel palgi otsa; viimaks hirmutab vanapaganat veel huntidega. — Hans ja vanapagan hakkavad kaevu puhastama. Vanapagan läheb alla kaevu, Hans viskab talle kiva kaela. Vanapagan saab veskikivi. Ütleb Hansule: „Hea sõrmus!“

Teises jaos Läti juttudes kuuleme, et Hans läheb vanapaganat lossist otsima, kust aga musta kassi eest leiab. Nagu näha, peab see must kass vanapagan olema. Selle peale läheb Hans jälle inimese näol ilmuvale vanalepaganale metsast õunapuid tooma, toob ometi õunapuude asemel kuuski. — Vanapagan kutsub Hansu enesega jõudu katsuma. Hans ei hakka muidugi katsuma, vaid paneb vanapagana karuga võitlema. — Vanapagan kutsub võidu jooksuma. Hans käseb nooremagi vennaga — jäneseaga — jooksta. — Vanapagan hakkab võidu nua viskama. Hans võtab nua, lubab nua pilve peale visata. Muidugi ei lase vanapagan kallist nua sinna visata. Selle asemel kutsub vanapagan kiva taeva poole viskama. Hans laseb kivi asemel varblase lendu; varblane ei tule muidugi enam tagasi. — Vanapagan kutsub võidu pigistama. Tahab kivist vett välja pigistada. Hans võtab küpse naeri, pigistab naerist vett välja. — Vanapagan hakkab Hansuga võidu hoost kandma. Hans istub hobuse selga ja kihutab ratsa edasi. — Vanapagan tahab võidu vilistada. Hans laseb kõrvad kinni panna ja annab siis mööda pead. — Vanapagan näeb püssi. Hans nimetab püssi piibuks. Teadu pärast saab vanapagan laengu suhu. — Hans sööb herneid. Vanapagan tahaks ka herneid saada. Hans annab haavlid. — Vanapagan saadab Hansu reht peksma. Hans ei peksa vilja, vaid peksab rehe (maja) puruks. — Vanapagan käseb Hansu kapsaid puhastada. Hans kisub kapsad kõigi juurtega välja. — Vanapagan moondab pojad hoosteks ja saadab Hansu nende hoostega välja. Hans peksab tublisti hobusid. — Vanapagan tahab Hansu eest ära põgeneda. Hans poeb kotti ja teeb vanalepaganale kotiski veel kolli. — Müristamise ajal tahavad vanapagana pojad välkude eest järve põgeneda. Hans paneb poistel põgenemise tee eest kinni, nii et pikne vanapagana pojad surnuks lõõb. — Vanapagan tahaks käsi soojendada. Hans õpetab: vanapagan pangu sõrmed palgi prao vahele. Seni tõmbab Hans talva prao vahelt välja. Vanapagan jääb kätt pidi kinni. — Vanapagan võtab viimaks nõuaks Hansu ära tappa. Hans saab aru, et vanapagan öösel tapma tuleb. Hans poeb sängi alla, vanapagan tapab ainult sängi. Teise korra läheb Hans sauna magama. Vanapagan küsib, kus Hans magab. Hans vastab, et sauna laval. Hans paneb põhukoti enese asemele lavale, ise läheb mujale magama. Vanapagan virutab mõnda korda kotile pihta. Kolmandamal korral viib Hans enese asemele mesipuu mesilastega. Vanapagan läheb naisega seltsis Hansu eluküünalt kustutama. Vanapagan lõõb mesipuud kõvasti. Mesilased puust välja, vanapagana kallale. Vanapagan põgenema. Vanapagana eit

arvab, et Hans tahab ära põgeneda. Eit vanapaganale pähä. Vanapagan langeb maha. Mesilased vanapaganale kallale. Vanapagan saab surma. Pärast vanapagana surma läheb Hans mujale, kosib mõisniku tütre enesele naiseks ja saab rikkaks meheks.

Nii Läti juttude sisu. Ma olen nende sisu ses järjes jutustanud, nagu need jutud Läti raamatutes jutustatud. Nende juttude sisu annab meile selge pildi Läti Hansu ja vanapagana loost. Me leiame kõik oma tuttavad jutud eest paari väikse muutusega. Kassiks moondamine ja õunapuu toomine puuduvad meie Hansu ja vanapagana trükitud juttudes, muud jutud on ühised meil ja lätlastel. Kõiki Eesti Hansu ja vanapagana juttusid ei ole Läti keeles. Ma ei tea, kas ei ole neid lätlased üles kirjutanud või puudub muist Eesti juttusid lätlastel. „Gudrais Ansisi“ nimelise raamatu toimetaja arvab, et lätlased Hansu ja vanapagana jutud eestlastelt laenanud. Juttude ühine sisu tunnistab selgesti laenu tõeks. Kes aga laenamas käinud, see jääb iseküsimuseks. Seda küsimust ei või mõne reaga ära arutada, vaid see küsimus nõuab põhjalikku uurimist. Väga võimalik, et lätlased laenamas käinud.

Nimetamata ei või ma jätta, et Läti ennemuistsed jutud vanapaganat tõsisena vanapaganana püüavad kujutada. Juure lisatud pildi pealgi on ta eht sarviline, looma jalgadega saks.

Lätlaste juurest edasi leedulaste juure minnes ei julge Hans meile enam oma mehe julguses vasta astuda. Enamisti peidab ta ennast mõne ametmehe varju. Nagu Dr. Wolter mulle teatanud, astub Hans leedulaste seas vahel sepa, vahel puusepa, vahel mõne muu kujul vanapagana vasta.

Niisama on Hans slaavlaste seas nime kaotanud, aga ta teod annavad temast ometi tunnistust. Hansu tegusid teeb venelaste seas vahel sepp, vahel soldat, vahel aga mustlane. Väike-venelaste seas ilmub vanapagana vastane ju kahekordse nime kandjana: Väike-venelased nimetavad vanapagana ülelõõjat sepaks Vakuulaks.

Enne juba tähendasin, et Hansu ja vanapagana loo juured niisama germanlastegi juure ulatavad. Vähemalt on Hansu nimi germanlastelt laenatud. Slaavlaste ju Hansu nime ei tunne. Küll tuletab Hans sõnade ehk ütluste teisitimõistmisega elavalt Till Eulenspiegeli meele, aga ometi ei tohi me tunnistada, et Hansu ja vanapagana lood Eulenspiegelist laenatud oleksivad, seda vähem, et Eulenspiegel vanapaganaga otsekohe tegemist ei tee. Eulenspiegel mõistab nagu Hans sõnu ja ütlusi meelega võõriti. Eulenspiegeli võõritimõistmise motiivide juure juhatavad meid vanapagana ütluste võõritimõistmised Hansu poolt. Eulenspiegeli motiivide kõrval leiame

germanlaste ennemuistsetes juttudeski üksikuid Hansu tempude motiivisid. Mõnes germanlaste ennemuistses jutus kannab vanalepaganale pussimängija ju Hansu nime.

Isegi romanlastelt leiame Hansu ja vanapagana loo juuri. Sealgi on Hans oma nime kaotanud, aga teod tunnistavad ometi ta olemist.

Paneme viimaks veel oma sugurahvaid tähele. Peaaegu kõik meie lähemad sugurahvad tunnevad seda lugu. Liivlased teavad Hansust ja vanastpaganast mõnda nalja rääkida. Liivlastest ei ole see sugugi nii ime. Võiks arvata, et liivlased sellekohased jutud lätlastelt laenanud. Elavad ju lätlased liivlaste ümber, ja liivlaste rahvaluule avaldab tihti liig selgeid Läti jälgi. Selle vasta saab lugu teise valguse, kui rändamise hommiku poole üle Narva jõe ette võtame ja seal isurlaste hingemal, vadjalaste väljadel ja soomlaste kodades Eestis tuttavaks saanud kujudega enam, vähem jälle kokku puutume. Põõrame sammud põhja poole, seesama lugu. Soomes ja Karjalas elavad Hans ja vanapagan edasi. Nimed aga on Ilmarise tuli neilt röövinud. Hansu osa esitab põhja- ja hommikupoolsete sugulaste seas tavaliselt Matti. Kus meil Hans ette astub, sinna panevad soomlased ikka oma Matti. Kas Hans ja vanapagan ka vepslaste juure ulatavad, selle kohta puuduvad mul teated.

Isegi põhjapiiridele, Jäämere rannani, on Hansu ja vanapagana lugu tunginud. Siin aga ei kannaks Hans enam Hansu ega Matti nime, vaid siin on ta „laplaseks“ saanud. Niisama on vanapagan nime kaotanud. „Laplase“ vastasena ilmub meile Lapimaal „stalu.“ Ometi tähendab laplaste stalu sedasama, mis meie hiiu. See hiiu avaldab aga teist loomu kui meie Hansu vanapagan. Pea nimetatakse teda ühesilmaliseks, pea poolpimedaks ehk pärispimedaks. Stalu asub laplastest kaugel ja on põhjatu rikas. Stalul on naine, kelle nimi Ludatsh; see tapab vaenlasi raudputkega ja imeb putke läbi vaenlaste verd. Stalust enesestki teatakse, et ta inimeste liha armastada ja suuruse poolest inimestest üle käia. Kui kardetavalt stalu ka näidaku, viga ei saa ta ometigi teha. Nagu Hans vanapagana, nii võidab laplane alati stalu kavalusega ja pettusega ära. Ei peta ainult, saadab tihti ka surma. Aga surgu stalu ka ühes jutus, teises elab ta jälle ja leiab niisama surma, et järgmises jälle ette astuda. Kui ka mitte enam nii selgelt, elavad moondatud kujul ja moondatud tegudega Hans ja vanapagan Põhjalaski ja valmistavad laplastele oma tegudega lõbu.

Me näeme, Hansu ja vanapagana lugu on nagu suur puu, mis oksad üle suurema jao Euroopa laiale laotanud, võib

olla veel kaugemalegi, kuid selle kohta puuduvad mul teated. Hansu ja vanapagana loos leiame palju rahvavahelisi aineid, aga ka hulga päris Eesti aineid. Rahvavahelised ained astuvad aga kõigis muistsetes lugudes platsi, isegi Kalevipojas ja Suures Tõllus tuleb neid ette, nii väga kui Kalevipoeg ja Suur Tõll ka Eesti elu etendajana meile ilmugu. Hansu ja vanapagana loo kohta võiksime ehk ütelda: siin on muna rahvavaheline, lind meie. Rahvavahelised ained on meie Ilmarise vasara ja lõõtsa all käinud, rahvaluule sepp neid kas 10 ehk koguni 100 korda lõõtsa ette tulde saatnud, nii et Saksa Hansust päris Eesti Hans ja rahvavahelisest vanastpaganast Eesti vanapagan sündinud. Leiame hulgas juttudes vahel ka natuke võõrast maiku juures, keelevigade nalju võib vaevalt keegi rahvavahelisteks naljadeks nimetada. Keelevigade jutud ja mõni muugi jutt jäävad ikka Eesti omaks.

Paraku puuduvad mul hallikad, Hansu ja vanapagana lugu iga üksiku rahva seas paremini tähele panna. Igapidi oleks see lugu seda väärt, et keegi õpetlane selle oma väitekirja uurimise aineks teeks ja seda igast küljest põhjalikult arutaks. Huvitust pakuks see lugu uurijale ja uurimise lugejale.

Eestikeelne kirjandus.

Kirjanduses astub Hansu ja vanapagana lugu võrdlemisi alles hilja platsi. Kreutzvald tegi Kalevipoja laiadele ringkondadele tuttavaks, Hansust ja vanastpaganast läks ta aga vaikides mööda. Selle eest tutvustas Kreutzvaldi kaastööline Dr. Bertram Saksa lugejaid paari Hansu ja vanapagana jutuga. Eesti keeles pakkus mõne jutu Hansust ja vanastpaganast M. Sooberg oma „Eesti jututoojates“, nimelt IV, lhk. 3—39. Paraku ei või Soobergi üleskirjutusi ilma arvustuseta tarvitada, niisama vähe nagu M. Jaaksoni „Jutustamisi Kavalast Hansust ja vanapaganast“, mis Tallinnas 1894 ilmus. Raamatu nime järele võiks arvata, et kogu raamat Hansust ja vanastpaganast kõneleb. Tõepoolest ulatab Hansu ja vanapagana lugu algusest 42 leheküljeline ja annab siis suuremas jaos raamatus muile ennemuistsetele juttudele aset. Rohkem tähelepanemist nõuavad J. Kõrvi ja J. Kunderi üleskirjutused. J. Kõrv avaldas Valguse lisas 1886—1888¹⁾ jutte Hansust ja vanastpaganast, J. Kunder aga andis „Eesti muinasjutudes“ 1885 „Vanapagana Hansu vigurid“ (lhk. 87—95) ülepea 12 juttu välja. 8 juttu Hansust ja vanastpaganast ilmus

1) Aastakäikude üksikuid numbrid ei teadnud Valguse selleaegne toimetaja J. Kõrv mulle nimetada.

1893 „(Esimestes) Vanapagana juttudes“ (lhk. 17—29) ja 9 juttu 1896 „Teistes Vanapagana juttudes“ (lhk. 3—12). Nii ütelda oma ette nägi Hansu ja vanapagana lugu 1896 Tartus nime all „Hansu ja vanapagan, rahvajutud Kavala-Hansu viguritest vanapagana“ päevavalget. Nimetatud raamatus, mis nüüd teist korda trükitud, trükiti 101 juttu rahva naljategijatest ära, nimelt nii, nagu nad rahvasuust saadud. Et ühendavat sidet juttude jaoks saada, avaldas seesama toimetaja Pihlaka kulul 1905 Hansust ja vanastpaganast uue kogu juttusid 50 pildiga. Need ühtekokku 100 juttu, mis nime all „Kavala-Hansu ja vanapagana lugu“ välja anti, on enam ehk vähem toimetaja parandavat kätt sihi kättesaamiseks tunda saanud. Raamatus „Vahepalukesed“, mis Tallinnas 1903 ilmus, anti nime all „Ametist lahti lastud vanapagan“ (lhk. 61—72) loo kohta seletust. Viimase kirjutuse mõtteid on vahel seski kirjatöös tarvitatud. Viimaks olgu veel tähendatud, et A. Kitzberg „Kavala Hansu ja vanapagana“ näitelava jaoks ümber on loonud, ja et Kitzbergi näitlus õieti lahket vastavõtmist leidnud.

Saagu sest. Ma ei ole tahtnud täielikku Hansu ja vanapagana kirjatööde hallikate nimekirja siia üles panna, vaid ainult enam silmapaistvaid neist nimetada.

Eesti vanad mängud¹⁾.

A. Jürgenstein.

Meie vana vaimuilma on mitmest küljest valgustada katsutud. Suurepäralised korjandused vanu laulusid, juttusid, mõistatusi, kõnekäänusid, vanusõnu ja vana usulist materjali on laialises Hurti ja vähemas Eiseni varaaidas kokku kuhjatud. Need kogud annavad uurijatele mitmeks põlveks tööd. Mis juba nüüd esialgset sealt päevavalgele toodud, on meie esivanemate mõtteilma ja tundeelu kohta õige meelitav. Meie näeme sellest vanavara materjalist, et meie esivanemad ergu ja terava mõistusega olivad, et nemad luulega kõiges omas elus olivad kokku kasvanud, et nende juures võrdlemisi peened tundmused perekonna elus, isamaa armastuses kindlus ja vahvus valitsesivad.

Meie leiame naisterahva ja meesterahva vanades töödes iseäralisi ilustusi ja kaunistusi, mis kujutava kunsti algusest tunnistust annavad. Meie rahva usulised mõisted olivad juba

1) Tallinnas „Eesti Kirjanduse Seltsis“ peetud kõne.

enam vähem rikkalikul väljaarenemisel. Ühe sõnaga: meie leiame oma rahva hariduse niisugusel edenemise astmel, kus juba mitmesugused kunstiharud, nagu muusika, luule ja kujutav kunst idusid hakkasivad ajama.

Kõige nende eluilustavate ja vaimutoitvate kunstide alguse leiame ka teiste vanade rahvaste juures, kes esialgsest metsikusest välja jõudsid ja iseteadvalt edenemise teele astusivad. Mõned nendest jõudsid kunstides kõrgele, nagu vanad greeklased ja pärast roomlased. Nende kõrgeste haritud vanaaja rahva juures sigines aga kõrgemal edenemise järgul veel üks kunst juure, see oli näitekunst. Meie teame, kuidas greeklaste juures nende usulistest pidumängudest aegamööda kõrge näitekunst välja kasvas. Niisama näeme, et kui Europa kristlikud rahvad keskajal seisaku järele hariduses edenema hakkasivad, siis nende juures ka jälle usulistest pidustustest näitemäng iseseisvalt välja hakkas arenema, ilma et nemad sellel ajal otseteel vanast Greeka dramast laenu oleksivad võtnud ehk seda tundnud.

Ka õige lihtsate ja madalal hariduseastmel seisvate rahvaste juures on sagedaste näitekunsti algust näha. Nii kirjutab Soome õpetlane *Arthur Kanniisto* „vogulide näitekunstist“¹⁾, mis selle harimata rahva usulistest karuauustamise - pühade mängudest on välja arenenud. Enamiste kõige rahvaste usulistes pidudes, sõja- ja lõbumängudes leiame, kui ligemalt vaatama hakkame, palju näitekunstilist ollust, millest hariduse tõusmisel iseteadlik dramatiline kunst arenema hakkab.

Nii siis on näitekunst niisama nagu kõik teised kunstid inimese hingeline tarvidus, mille idud juba alamal hariduse astmel tunda on.

Küsimine on nüüd: kas meie Eesti rahval oli ka juba midagi niisugust idu olemas, millest meie selgeste võiksimme ära tunda, et siit juba näitekunst iseseisvalt idanema hakkas? On ju arvamist avaldatud, et meie rahva seas praegu õige vähe andelisi inimesi näitelava tarvis leida olla, ja meie kirjanikud loovad õige nõrku näidendid, mis enamiste teiste rahvaste kirjanikkude järelaimamise ajajärgul on ja kõige nelja jalaga lonkavad. See on seda võõristavam, et näitemängude mängimine meie rahva seas õige suurelt laiali lagunenenud on. Ei ole ju praegu pea ühtegi kihelkonda, valda ega suuremat küla, kus ei näideldaks. Ja igaüks võib tunnistada, et kõikide lõbu- ja haridusliste õhtute seast, mis meil toime pandakse,

1) „Finnisch - Ugrische Forschungen“ 1906, Band VI, Heft 2-3: „Ueber die wogulische Schauspielkunst“.

näitemängul — nii lihtne ja puuduline kui ta ka on — peale tantsu kõige suurem külgetõmbamise võim on.

Selle küsimuse kallal juureldes ja mõteldes tulivad minule mitmed vanad rahvamängud meele, mille seast ma mõnes veel ise poisikese põlves — nii 35—40 aastat tagasi — ligi olen mänginud.

Sellel ajal olivad juba minu elukohast, Vändragi metsast vanad rahvamängud suurelt osalt uuemate, enamiste Saksa rahva käest laenatud laulu-ringmängude eest taganenud. Kuid minu ema teadis oma lapsepõlvest veel mitmed mängud, mida Vändras 60—70 aastat tagasi üleüldiselt veel pühade, pulmade ja muude pidude aegu mängiti. Et minu lapsepõlve ajal, Eesti rahva iseteadvuse ärkamise ajal, kõik vana ja rahvusline järsku moodi läks, siis katsusime meie neid mängusid ka uueste elustada ja mängisime neid vanade eestvõttel. Kuid lugu läks just niisama, nagu katsega, vanu rahvariideid üleüldisele tarvitusele tagasi võtta. Mis ajast see arust. Mõni nendest mängudest, nagu kullimäng, elab nüüdki veel umbkaudu edasi, on aga palju omast vanast laadist kaotanud. Teised on, selleaegse tundmuse seisukohalt loodud, nüüd jämedaks ja sündmataks läinud.

Kui vanavara korjamine aasta 30-ne eest algas, kirjutasin mina 10 niisugust rahvamängu (ja mõne vana spordimängu) sellel mõttel üles, et neid Dr. Hurti vanavara kogusse saata. Ligemalt nende mängude üle järel mõteldes jätsin ma nad aga saatmata. Ma aimasin nende seas midagi iseäralikku, mille üle ma järele tahtsin mõelda ja selgusele saada. Ühe asja leidis minu 18 aastane pea juba nendest mängudest varsti välja, mis neid teistest selleaja mängudest järsku lahutas. Nendes mängudes oli üleüldine asj-käik, hakatus, tihti ka lõpp, kindlaste ära määratud, aga keskkohal ei olnud kõik kindlaste ette kirjutatud. Seal oli mängijatele vabadus improviseerimiseks jäetud ja üleüldises mängukäigu raamides oli teravmõttelistel mängust osavõtjatel võimalik nalja ja pilget ootamata käiksest raputada, mängule värvi ja huvitust anda. Mõned neist naljadest olivad küll stereotüplisteks saanud, mida nürimad mängijad peast teadsivad ja tarvitasivad, kuid uut nalja sünnitati enam vähem ikka ka lisaks.

Kuid mitte ainult improviseerimise omadus ei olnud nende mängude iseäraldus; seda ma tundsin ka juba varakult, aga ei saanud selgusele, mis see iseäraldus oli. Vaheajal tulivad uued mõtted ja mured, ja vana raamatukene üleskirjutatud mängudega jäi enam kui paarikskümneks aastaks unustusesse. Alles mineval aastal, kui selle üle vaieldi, kas Eesti rahval tõeste väga vähe näitekunsti andi on või mitte, tulivad minu

vanad mängud mulle korraga elavalt silma ette ja ma tundsin neis selgeste seda, mida enne tumedalt aimasin: nendes vanades mängudes peituvad meie rahva näitekunsti esimesed idud, mis orjaajal teatri aset täitsivad, üleüldise hariduse edenemise puudusel välja areneda ei saanud, ehk küll ajajooksul alati ennast sellessamas niveaus muutsivad, täiendasivad ja teisedasivad. Priiuse tulemisega aga puutus rahvas teiste rahvaste kõrgemal seisva näitekunstiga kokku, ja oma vana algus ununes.

Laseme nüüd mängude kirjeldused kõike seda tõendada, mida ütlesin. Kirjeldan esiteks tutvat „Kullimängu“, kuidas ta vanast oli.

1. Kullimäng.

Mängijad esitavad kanapoegi ja sünnitavad üks ühe-teise õladest ehk riidest kinni võttes pika rea. Kõige ees on vanakana, tihti mõni tubli ja osav naisterahvas, kuna pojad suurelt osalt kirjurida sünnitasivad. Kanaema ees, mõni samm eemal, seisis kull (enamiste meesterahvas), ork käes ja kaevas sellega auku. Kanaema poegadega laulis:

„Kuus, kuus, kullikene!
Mis see kulli meile otsis?
Kulli otsis konna reita.
Läbi laudi lammas¹⁾ reita,
Vaese mehe vasika reita,
Kehva mehe kitsi reita,
Talupoja talle reita.“

Kull torgib orgiga edasi, laul jääb katki ja kana ja kulli vahel sünnib järgmine kaksikkõne:

„Mis auku sa kaevad?“

— Süte auku.

„Mis sa sütega teed?“

— Soojutan vett.

„Mis veega teed?“

— Katkun kana karvu.

„Mis kana kurja tegi?“

Nüüd võib improviseerida. Harilikult andis kull süüks:

— Sõi isanda oad, emanda erned, nooreneitsi läätsed, kasupoisi kaerad?

„Kus sa ise olid, et ei näinud?“

— Ma olin metsas aida tegemas.

„Kui kõrge selle aia tegid?“

— Maast taeva.

„Kui tiheda?“

1) Panen laulud ka keele poolest just nii üles, nagu neid Vändras lauldi, et laulud ühel hoobil ustav vanavaraline materjal oleks.

— Nii kui jõhvi sõel.

„Kui paksu?“

— Nii kui kirve laba.

„Mis sa valetad, küll ma nägin, kus sa olid: küla taime-
laba peal, koorekirn oli jalge vahel ja kärnkonn pea all.“

Kull (vihaselt): — Aga ma sõön su pojad!

Nüüd pistab esimene kanapoeg ema järel jala reast välja
ja küsib: „Kas seda tahad?“ Kull: ei!

Niiviisi pakuvad kõik kanapojad kordamööda oma jalga,
seni kui viimaseini, kus kull „jah!“ ütleb. Nüüd hakkab kull
püüdma, kanaema sõdib laialiaetud kätega vastu ja poegade
rodu keerutab ema järele, nii et kerge ei ole viimast kinni
saada. Saab kull kord ringi selja taha, siis nopib ta pojad
hõlpsaste üks üheteise järele ära. Kui viimne püütud, valitakse
uus kull ja uus kana, ja mäng algab otsast. See mäng oli
armastatud mäng suvel vabas õhus, aga ka vahel talvel suurtes
rehetubades, kui osavõtjaid vähem oli.

Vaatame mängu ligemalt tema sissejuhatava melodrama-
tilise lauluga, augukaevamisega ja kahekõnega, mida vabalt
pikendada ja muuta võib, tuletame meele, et vanaste suurelt
osalt enamiste ikka nooremad mängisivad ja vanad pealt vaata-
sivad — siis selgub meil kohe, et siin väikese primitivlise
näidendiga mängu näol tegemist on. See mäng sün-
niks vähe uuendatud kujul nüüdki veel toredaks vabaõhu
mänguks. Oleks taryis teda laialt tarvitusele võtta.

2. Lamba mäng.

Lambad istuvad hunnikus maas; kaks karjast käivad
keppidega nende ümber, üks mängija poiss hüppab käpakil,
teine jalg saba asemel püsti, koerana karja ümber, hunt varitseb
niisamuti nurgas. Pealtvaatajad ringi teine pool seinas.

Karjased laulavad:

„Uti, uti, elle, elle!
Mina oian eide utte,
Mina kaitsen taadi karja.
Eit teeb mulle uue kuue,
Taat teeb mulle targad kingad:
Need on targad tantsimaie,
Viisakad viristamaie,
Teen aeda, teritan teevast,
(teeb kätega sedamoodi liigutusi).
Väänan vitsa, panen roegast,
Et ei susi¹) sisse pääse,

1) „Susi“ sõna oli Vändras muidu jäljeta kadunud, ainult laulus alali
hoitud. Sellest on näha, et mäng õige vana on.

Karu saa üle karata,
 Unt ei üle üpata,
 Udusella ulgub unti,
 Kasteella karjakoera,
 Tule ulka undikene,
 Karga karja karukene:
 Vii metsa minija lammast,
 Jätta jälle eide utte." (Hunt hakkab piiluma).

Karjane ütleb: „Koer, vaata lammaste järele, ma lähen koju võileiba võtma! Oot, oot, ma luen lammad enne ära.“ — Loeb lambad ja läheb minema. Selle aja sees tuleb hunt, tõmbab lamba, koer läheb appi ja pureleb hundiga iga lamba juures, kusjuures pealtvaatajad nalja saavad; kuid lõpp on see, et hunt ometi kõik lambad nurka veab ja ise ees seisab.

Karjased tulevad tagasi ja hakkavad lambaid otsima. Nad küsivad ühe ja teise pealtvaataja käest: „Kas sa mu lambaid oled näinud?“ — Kõik eitavad¹⁾. Küsivad hundi käest, aga see ei taha ka midagi teada. Karjased: „Aga mis sull seal seljataga nurgas on?“ Hunt: — Muidu mu omad maja riistad: äkked, sahad jne. Karjane: „Oot, oot, ma utitan!“ Kui ta seda teeb, jooksevad lambad määgides välja ja karjaste ümber. Nüüd katsuvad karjased, kas kõik lambad terved on. Nad lasevad neid ükshaaval üle kepi hüpata. Kui mõnele lohakale vigurid tahetakse teha, tõstetakse kepp järsku hüppamise ajal kõrgemale ja lastakse lammast kääpakile kukkuda. Katsumise aegu tehakse alatasa üksikute „lammaste“, nende tervise ja osavuse üle naljakaid tähendusi karjaste ja pealtvaatajate poolt, kusjuures mängijate vigade ja iseäraliste omaduste kohta kattealune pilge ei puudu.

3. Se a m ä n g.

Mängijad ringis, üks (sagedaste vana poiss) pannakse keskele istme peale, kes siga peab tähendama. Mängijad laulavad:

„Oh siga, orikas-põrsas,
 Kuldalakka kuldikene,
 Linalakk emmisekene,
 Tustis mäed ja tustis männad,
 Setse sülda linna leppa,
 Kahessa sülda kadakast.
 See on palju paksuks läenud:
 Tuhat vaksa turja paksu,
 Sada vaksa saba laia,

1) Lambad on muidugi igal ühel kergelt näha, natukene peitmise moodu maha kükitanud; mittenägemine on täitsa näitemänguliselt ette kujutatud, millest niihästi mängijad kui ka pealtvaatajad küllalt aru saavad.

Kümme künart külgi paksu.
Meie kubjas kullukene,
Kilter kirju linnukene;
Tulge siga tappemaie,
Vennad verde laskemaie,
Õed soola õerumaie.“

Nüüd tulevad paar seatapjat noaga, üks verepajaga.
Siga tõmmatakse maha tooli peale, rabeleb vastu, tehtakse
kõiksugu tempusid, siga karjub ja vingub.

Nagu näha, on see mäng vist kaunis vana ja alles toore-
maitseline. Kuid tegevus temas on näitelise iseloomuga.

4. Määr mäng.¹⁾

Ring. Määr keskel, kütt varitseb väljas püssiga. Män-
gijad käivad ringi ja laulavad:

„Siin on ilus ärra aed,
Siin sees on ilus lind²⁾.
See sööb kõik road,
See maetseb kõik marjad:
Petersellid, peedi juured,
Moodervärki moori juured,
Muud juured, muraka juured,
Kuiva kuuse kännu juured.
Kes oli vaper poisikene?
Ants (ehk mis küti nimi on) oli vaper poisikene,
Võttis püssi põõningulta,
Laskis linnu tiiva alla.“

Viimaste sõnade aegu katsub kütt mängijate vahelt nuusti
mässitud rätikuga määr trehvata. Pärast ega enne viimase
rea sõnu ei tohi ta visata. Ei lähe rätik pihta, jääb kütt uuesti
ametisse ja võetakse uus määr. Saab ta pihta, võetakse määr
ja kütt mõlemad uued.

5. Nukumäng.

Ring. Üks mängija sees nukuks, valge riie pea otsas.
Ring laulab, laulu järele alaneb ja üleneb nukk:

„Alane, alane nukku!
Juba su isagi surnud!
Sügav auda raijutakse,
Sügav auda, rauda põhja:
Künart kümme laiutie,
Sülda üheksa sügava.
Pane selga leina särki,

1) Määr = mäger.

2) Et määr „linnuks“ nimetatakse, ei tohiks kädagil eksitada;
„Metsa lind“ tähendab niihästi neljajalgseid, kui ka päris lindu. Ka mesi-
lasi nimetatakse „lindudeks.“ (Linnu puu).

Pane pähä leina mütsi,
 Ümber leina ümmerikku,
 Kätte need leina käiksed.
 Alane, alane nukku:
 Juba su emagi surnud.
 Sügav hauda jne. jne.
 Alane, alane nukku,
 Juba su vendgi surnud.
 Sügav auda jne.
 Alane, alane nukku,
 Juba su õdegi surnud.
 Sügav auda jne.
 Pane pähä leina pärga (õe juures).
 Ülene, ülene, nukku!
 Juba su isagi elus.
 Pane selga rõõmu särki,
 Pane päha rõõmu mütsi,
 Ümber rõõmu ümmerikku,
 Kätte need rõõmu käiksed.“

Niisama üleneb ta alatasa, kui lauldakse: „Juba su emagi, vendgi, õdegi elus.“ Viimase ülenemise aegu on nukk jälle sirgelt püsti ja hakkab järgimööda igaühe mängija käest panti võtma ¹⁾, kusjuures poisi pandivõtmise juures ring laulab:

„Eida püksid, päästa kaltsud,
 Kelle kord on ette astu!“
 Tüdrukule: „Eida elmed, päästa pärjad,
 Sõled suured rinnaasta,
 Rahad laiad kaelaasta,
 Kelle kord on ette astu.“

On pandivõtmine läbi, siis:

„Üppa nukku, karga nukku,
 Katsu, kas sa välja saad!“

Nukk jookseb pantidega ringist välja ahju peale, kust kaks kohtumeest mõistma hakkavad, mis keegi pandi väljalunastuseks tegema peab. Pandilunastuse eest nõuti näituseks: „Peab pütt soola nina peal tuppä tooma.“ See oli võimalik talve aegu, kus pütt soola tükk lund tähendas, mida õuest nina peal tuppä pidi tooma, mis mitte kerge ei ole, sest et lumi sooja nina peal sulab ja maha tikub libisema. Siis toodi väljast viis valet, kuus tõtt, „tambiti pipart“, tehti „vesket“ jne. Siin oli jällegi avar piir naljale ja terve suur rida kõiksugusid spordilisi harjutusi, mida noortelt meestelt nõuti.

1) Mis põhjusel panti võeti, ei mäleta enam selgeste. Vist pidivad kõik mängijad nukuga ühes alanema ja ülenema; nukk pani tähele, kes kukkus või komistas, selle käest võeti pärast panti.

6. Ribu¹⁾ mäng.

Mängijad on ringis, üks, Ribu, keskel, käiakse ringi, lauldakse elavas tempos, ja Ribu tantsib :

„Ribu tantsib !: :²⁾
Mis ta tantsib ? : :
Süia tantsib.
Mis ta sööb ?
Liha, leiba.
Mis ta joob ?
Õlut, viina.
Kus ta magab ?
Talli latres, villa vakkas.
Mis tal jalgas ?“

Kõneledes: „Saapad, kuldkannused.“ Mis ta veel teeb ?
— „Ihub sinu pagana peale hammast: kui saab, siis sööb.“
Nüüd poeb sõna juures „sööb!“ Ribu ringist välja ja hakkab seda ümberringi taga ajama, kes väljas on. Kui ta tema kätte saab, paneb ta tema Ribuks ja lükkab ühe ringist välja püüetavaks. Kuna muudel, harilistes neljajalgsetes trochäustes kirjutatud salmides üks melodramatiline, ühetooniline, viimase silbi peal venitav viis on, mida ma lõpul üles tähendan, oli Ribu laul karmes tantsu taktis.

7. Sõela mäng.

Mängijad (sõelad) ringis, sõelakaupmees keskel. Väljast tuleb ostja, kes laulma hakkab, teised laulavad ligi, ilma kaupmehta :

„Anna sõela, ämmakene,
Laina sõela, langukene!“

Kaupmees algab, teised laulavad kaasa :

„Ei mina anna, ämmakene,
Ei mina laina, langukene :
Sull on suurikud sulased,
Ülemeelsed ümmardajad.
Viivad sõela sõnikusse :
Siga rikub sõela põhja,
Obune kehiku³⁾ põhja,
Varsukene vaka põhja.“
— „Anna ikka, ämmakene,
Laina ikka, langukene.
Ma viin sõela kelderisse,
Kelderisse, kamberisse,
Üle õue aitadesse.
Kuuse otsa kuivamaie,
Kase otsa kakkumaie.“

1) Mis tähendus sõnal „Ribu“ on, ei teadnud keegi ütelda. Vast leitakse murrakutest või sugulastest keeltest seletust.

2) Iga sõna kaks korda.

3) Suur külimetu moodi riist, millega rappeid tuulamise sarja tõsteti, nagu käsisarjaga.

Laul lõpeb, ostja: „Tere, tere, mees! Mis mees sa oled?“ — Sõela kaupmees. — „Mis sõel maksab?“ — Mis sõela sa tahad? — Nüüd tuleb vaba nali. Tahab ta kedagi vanapoissi või mõnda lohakat või otsekohest pilgata, siis küsib „hagana sarja“, või sarnast jämedat sõela. Tahab mõnda neiut meelitada, siis küsitakse „linaseemne sõela“, või muud sellesarnast. Vaadatakse ja takseeritakse sõela, kas ta terve ja igapidi hea on, kusjuures jällegi „keerdu“ juttu aetakse. Nüüd küsitakse hinda. Tahab peremees oma sõela iseäranis hinnata ja nii kalliks teha, et teda osta ei saagi, siis nimetab niisuguse fantastilise hinna, mida kellegil pole, näituseks kuulsin hinnaks: „Viis vana, kuus kõva, seitse seda, mis sa ei tea ega tunne.“ Et mängijad oma küla inimesed ja kõikide oma inimeste headuste ja vigadega tuttavad on, siis noritakse neid kaudsel teel sõela sordi nimega ja hinna küsimise ja pakkumisega mitmeti. Selleksamal alusel on:

8. Nõela mäng.

Nõelad laulavad ringis, kaupmees sees, ostja tuleb väljast:

„Nõtku, nõtku, nõelakene,
Nõtku, nõela silmakene.
Nõela kadus nõmmikusse,
Tinasilma tihnikusse,
Vaskisilma vaarikusse.
Ega nõela muidu kadund:
Nõela kadus nõeludessa,
Peiu särki piludessa.“

Kauplemine sünnib, nagu sõelade juures: küsitakse „jämedat koti nõela“, „peenikest õmbluse nõela“ jne. Hinna pakkumisega katsutakse inimeste iseloomu-kohalist nalja teha. Veel on sellel alusel

9. Paja mäng.

Inimesed, enamiste kirju rida, istuvad üks üheteise sülle ritta, nagu pajad pannakse. Pajakaupmees tuleb esmalt ja laulab:

„Mull tuleb isa liumaalta,
Ema takka Tartumaalta,
Vend' aga viisi Venemaalta,
Õde kuulus Kuurumaalta.
Üva¹⁾ roog on keetemata,
Kala katki rajumata,
Sea liha lõikamata,
Erned eristamata.“

1) Harilikus keeles ei ole Pärnumaal iialgi „hüva“, vaid „ea“, „ia“, nimelt e ja i vahehäälik.

Kaupmees teretab, jutt ja kauplemine läheb, nagu sõelade juures: küsitakse „tõrva pada“, „solgi pada“, „munaroa¹⁾ pada“ jne. Kaubeldud padasid katsutakse, kas nad terved: kaupmees ja ostja võtavad mängijad kätest kinni, hüpitavad, klopivad selga, et kuulda, kas pragu sees, kas pläriseb, või on hele hääl; mõni visatakse praksi, teise kallal tingitakse jne.

10. Pulma mäng.

Mängijad istuvad seina ääres reas toolide ehk pingi peal. Pulmaperemees teises seinas. See saadab pulma kutsuja, harilikult väleda ja terase nooremehe, pulma kutsuma. Kutsutakse kõiki rida mööda. Esimene kutse käib: „Kas pulma tuled?“ — „Jah, tulen“ — ja seal juures teeb kutsutav mõne viguri, kas käte, jalgade, keha või näo moonutusega. Vastuse viib kutsuja peremehele tagasi ja peab „jah tulen“ juures tehtud vigurit kordama. Kui esimene kutse läbi, tuleb teine küsimine: „Kuidas sa pulma tuled?“ — Vastused on väga mitmesugused; üks katsub teist teravate ütelistega üle trumbata: „täkuga, kirpudega, terava noaga ja tühja kõhuga“ etc. Kutsuja peab peremehele tasa antud vastuse valjult kordama, kus juures pealtvaatajad nalja saavad. Kolmas kutse käib: „Mis sa pulma tood?“²⁾ — Ka siin antakse olude kohasid naljakaid vastusid.

Oli vanaste ka veel mitmesugusid spordi mängusid, mis jõudu ja osavust edendasivad. Nii näituseks oli tuttav harjutus.

11. Kiisa püüdmine.

Seoti parte külge ohjadega kaks aasa teineteise ligi, nii et umbes jalg maad maast üleval rippusivad. Kiisapüüdja laskis käpakile põrandale ja pani teise jala teise aasa sisse. Nüüd pandi aasade vahe kohta põrandale rätik või muu asi (kiisk). Kiisapüüdja ajas nüüd käpili tagasipidi, jalad paelades läksivad ikka kõrgemale parte alla. Tagasi ajamine kestis seni, kui suu rätiku koñale sai. Rätiku pidi nüüd suuga ära võtma ja siis jälle edasi käperdama, kuni jalad kehaga veeloodis olivad. Kes küllalt tugeva kätega ega seljaga ei olnud, selle alad kaalusivad, iseäranis rätiku võtmise juures, viltu, ja ta kukkus suure prantsatusega põrandale. See on täielik spordi harjutus.

1) Munarog, klopitud muna vedelik piima sees keedetud, oli vanal ajal Vändras midagi peenikest ja suurepäralist koka-kunsti.

2) Siin peab meelega tulerama, et vanaste pulma kraami, liha, leiba, õlut, tangu jne. iga pere pulmalised kaasa tõivad. Harilikult kestsivad pulmad terve nädali, ja seal ei lõõnud ühe maja toiduvara ette.

Osavat tasakaalu pidamist nõudis

12. Tedre laskmine.

Pandi jällegi parte alt, üks teisest sülla kaugel rippuvate ohja nõõrist aasade sisse, maast jalga 3 ehk rohkem üle põrmandu toobripuu ehk mõni teljepuu. Tedreks ühe poole puu otsa müts. Tedrelaskja istus pika kepi abil balangserides puu peale, pani ka jalad risti puu peale, nägu mütsi poole. Et puu laata kiikus, siis võis ta ainult keppi vastu maad toetades istuda. Osavus seisis nüüd selles, et kepp järsku üles tõsta ja müts temaga maha torgata. Et seal suurem osa laskjatest kukkus, on aru saada. Niisuguseid spordi vigurid oli veel mitu, nagu „kivinaaber“, „rebase pael“ jne., mis tuttavad tohiksivad olla.

Näitemängu loomulisi naljaetendusi loodi osavate naljameeste poolt ühtelugu juure. Umbes sellel ajal, kus mina laps olin, ilmusivad esimesed sindli katused. Sindlid lõikasivad käsitsi enamiste juudid liimeistriga. Pingi sees oli poolviltu püsti üks õladega pakk, mida tallalauaga alt nii tallata võis, et ta lõigatava sindli otsa oma õlaga vastu pinki kinni surus, nii et juut sindli liimeistriga kärvide sähvidega libedaks tõmbas, ruttu teise otsa ette viskas ja jälle jalaga klaps! kinni tallas. Enamiste tegivad kaks juuti ühe pingi peal nii tööd. Kui see kärmi läks, ei kuulnud muud kui: virr — klaps, tsäh, tsäh! seal vahel juudikeeli jutuvõrin. Seda sindli lõikamist tegivad külapoisid osavaste järele. Muretsetesivad omale pingi, maskerisivad ennast juudi moodi habemikuks ja andsivad suure naeru all sindlilõikamise etendusi. Mardipäevadel tehti karutantsijat järele, moondati pika nokaga kurg, kes lapsi taga ajas jne.

Ei ole raske tunda, et nendes mängudes, ühes enam, teises vähem, näitemängulist ollust sees on.

(Lõpp tuleb).

Pühajärve sõjad.

(Peeter Eichenfeldti mälestused.)

Herra J. Illak Päidla Illakul andis oma „Neeruti aea raamatu“ Eesti Kirjanduse Seltsile läbi vaadata. „Aea raamatu“ kokkuseadmisel tarvitas tema rahva suusõnalisi mälestusi, aga ka käsikirjalist materjali, kus üle Neeruti piiri „tähtsaid sündmusi“ üles on pandud. „Mul oli õnn Peeter Eichenfeldti järel jäänud kirjasid kätte saada mis Pühajärve sõdadest jutustava, sest ta ise on seal sel aéal aidamees

olnud, tema vanadus on Otepää kiriku raamatus nii: (Fleeten Muffeher Peeter Eichenfeldt Saare Jaan's Sohn aus Wollust geboren zu Heiligensee am 19 August 1800, gestorben 1887 April 18. beerdigt in Dorpat St. Petri.) Temal oli väga ilus käe kiri milles tal kaunis suur raamatukene Pühajärve vanast aeast oli kirjutatud juba sel aeal kui need asjad säääl sündisid.“ Herra Illak on Peeter Eichenfeldti käsikirja „pea sõnasõnalt ära kirjutatud, kuid mõned „Ent-“ ja „nink-“ sõnad, mis ilma-asjata ollid, olen ma maha jätnud“, nagu ta ise ütleb, ja oma õigekirja vana kirjaviisi asemele pannud.

Peeter Eichenfeldti kirjutus on meie teada esimene katse sündinud eestlase poolt rahva meeltesse teed kaevanud ajaloo-sündmuse ajaloolise ustavusega ära jutustada ja üles tähendada, kui meie Käsu Hansu nutulaulu Tartu linnä hävitamise üle maha arvame. (W. Reiman, Eesti Üliõplaste Seltsi Album II, 198—203. Fr. Bienemann, Die Katastrophe der Stadt Dorpat II, 92—98), mis rohkem luule tahab olla, kui kaine sündmuse kirjeldus. Eichenfeldti paberid langevad kahte jakku. Esimese Pühajärve sõja on tema nende inimeste jutustuste järele üles kirjutatud, kes seal nägijad ja kuuljad olivad. Teise sõja on tema ise läbi elanud ja temal nii ligidal seisnud, et teda kahtlemata ustavaks tunnistajaks tohime pidada.

Meie avaldame selle „esimese Eesti ajalookirjutaja“ üles-tähendused muutmata, nagu nad herra J. Illaku ära kirjas meil ees on. Sündmused ise ja sündmuse taga ja sündmuse sees seisvad inimesed on meist nii kaugemale maha jäänud, et nende meelega algatamine enam kedagi ei puuduta ega pahanda. Küll aga pakuvad nad meie minevikust nii selget ja tõsist kuju, nagu meie seda teisel teel mitte ei või saada. Arusaajal lugijal enesel on niipalju arvustuse võimet, et vahet teha, mida rahvajutu arvesse võtta, mida ajalooliseks tõeks pidada. Kõige rohkem eksimisi on Eichenfeldti mälestustes aastaarvudega juhtunud. Vanem rahvas ei osanud ju mitte numbritega rehken-dada, vaid tähendas aega hoopkaudu.

Esimene Pühajärve sõda.

„Neeruti aea raamatu“ kirjutaja J. Illak jutustab Eichenfeldti mälestuste sissejuhatuseks järgmiselt:

„Se olli 1796 aastal kui kuri Kimmel Neeruti mõisa valit-sust alustas valitses Pühajärve mõisas üks veel kurjem Samson ¹⁾“

1) Pühajärve mõis, mis sell ajal Saksa keeli nime Wollust kandis, läks von Schwanderni perekonna käest 1750 Claudius Hermann von Samsoni kätte, kes tema oma pojale, kreiskohtuherrale Claudius Hermann von Samsonile pärandas. Tema tütreid panivad 1823 mõisa 50.000 rubla eest

kes Kimmelist veel nattuke ees oli omas keppi kunstis. Sel aeval tuli rahva sekka jutt et riigi valitsus olevat meie orjusele ka arvu kinnitanu mis palju vähem olevat mis nüid mõisnikud pääle panevad, se oli ka õige, aga vakku raamatutest es hooli kurjad härrat midagi ja pressisivad nii palju talupoegade käest aga välja kui keegi seda mõistis ja jõudis teha, nenda pidid siis 60 kuni 70-ne aastased inimesed veel mõisas teol käima ja veel pekka ka saama, et se orjuse kergituse kõne rahva seas suures läks siis tuli tüli mõisa herra ja rahva vahel sest rahvas panivad juba hulgan härrale vasta ja Samsoni aigu sündis se Esimene Pühajärve sõda.

Pühajärven tetti sõda, Oma silma näiva seda. Viimne hilp säääl säljast kisti, Eesti rahvast hirmsast pesti. Aeti neid läbi lippu, Soldatil ol' pikka kimbu. — (üks laulu algus).

„Et ¹⁾ se tüli juba suureks läks siis kutsus Samson soldatid välja peremeeste manu sõõma, neil oli luba siis oma käega võtta peremehe sõõgi kraamist mis naad aga kätte said, ka vähemaid elajaid nagu sigu lambaid porssaid ja kanu olli neil luba sõõgis tappa, aga suuri tõpraid es võtta nema mitte, kui need 200 soldatid seda viisi kolm päiva Pühajärve valda mõõda olliva mõllanu ja rahvale hirmust kahju tennu siis tuliva peremehe mõisade ja pidiva hädaga rahu tegema sest et seegi toidu raasuke mis neil oli sai vägisi käest sõa riistade abil ära kistud ja härra kutsus siis soldatid ära ja saatis Tartusse tagasi, aga orjus ja kümnese maks jäi ikka vana armetud moodu edasi, se olli 1783 aastal. — Need kergituse kõned käisid ikka suust suhu edasi kuni 1797 aasta kätte tuli siis säeti esimesed kohtumehed üle Liivi kubermangu ja need ollid Pühajärve vallas Juusapeetri Hans, Saare Jaan, ja Ruusa Peeter (Neerutis on Illaku Juhan üks esimene kohtumees olnud aga teisi ei ole teada). Need kohtumehed vannutedi ära ja härral es ole enamb neid oma voliga luba pekka seda tegi kihelkonna kohus sest mitmet kohtumehed said seal härra kaeptuse peale pekka, Nüid hakati siis mõisas juba kohut pidama ja kutsuti ka kohtumehed sinna juure aga härra tegi ikka mis ta tahtis

pandiks sillakohtuherrale Alexander Woldemar Guillemot von Villebois'le, kellele ta 1833 omanduseks kinnitati. Tema lesk Sophie sünd. Stackelberg, nimetas 1836 mõisa Hellgensee'ks ümber ja andis ta 1842. aastal 50,000 rubla eest kindralmajorile Wilhelm von Stryk'ile pandiks, kelle omaks ta 1844 kinnitati. W von Stryk müüs 1858. a. Pühajärve 122,000 rubla eest Julie von Schrenckile, sündinud von Siversile, peale selle, kui varem juba 23 taalrit talumaad 2000 rubla eest ära oli müüdüd Sestsaadik on Pühajärve von Sivers'i perekonna käes. (L von Stryk, Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands I, 119—120)

1) Siit algab P. Eichenfeldti kirjutus.

Toimetus.

laskis inimesi puu külge kinni siduda ja nii kavva peksa kuni mitmed ära suresid ja sellega tahtis härra just näidata mis ta veelgi teha võis et kül säädus juba muutnud oli, Siis hakasid kohtumehed härrale vastu kõnelema et se ei läha korda et inemisi saab nii mõne õige väikese süi perast hirmsa piinamisega ära tapetud, siis tõusis jälle tüli mõisa härra ja rahva vahel, ja härra kutsus jälle soldatid Tartust peremeeste pääle sööma, aga see kord es lase rahvas soldatidel enamb nii teha kuda naad esimene kord rüüstasid, ja hakasid soldatitele tubliste väe võimuga vastu panema ja es lase mitte omme maja tarvilikke loomakeisi tappa et kül härra käsk nii sama olli soldatidel teha nagu esimene kordgi. — Kui nõnda mõni päev mööda läks ja härra teada sai et rahvas ka soltatidele vastu pannivad, siis kutsuti peremehe ja soldati mõisasse rahu tegema, aga talu rahvas arvas juba ette ära et külm saun meid nüid jälle mõisas ootab, sest naad ollid juba muial pool seda soldatide tööd mõisas näinud ja kõnelesid ka muide valla piire pääl elava rahvaga kokku, et ka nemad neile appi tules et ka mõisas soltatidele tubliste vastu panda. Nimetud päiv tuli kätte, siis tuli ka muide valdade rahvast Pühajärve rahvaga ühes Pühajärve mõisasse kokku, nõnda et neid õige palju oli ja igal ühel tubli puu tük käes kellega võis soltatidele vastu panda ja kui tarvis neid maha lüvva.

Siis seisivad soldatid härbäri ligi se oli se puu härbäri kelle asemele nüid uhke kivvi härbär tetti, ja talurahvas saisisa kavveman. Siis tullivad Härbärist välja Pühajärve härra Samson, Erastvere härra Stärbärg ja kihelkonna kohtu härra ja üks soltatide päalik Maijur ja kaks ohvitseri. —

Siis hakasivad härrad rahvaga kõnelema ja küsseva, mis teije siin tahate tetta et teid nii palju siia kokku on tulnud, ja rahvas kostis: Meije ei tiia seda, sest meid on teije oma käsu pääle siia nii palju kokku aetud (ka olli kihelkonna kohtu härra lasknud muitest valdadest kohtumehi sinna kokku kutsu et seda peksmist päält vaadata) siis küssevad härrad jälle: mis teije neide nuijega teete mis teil käes on, rahvas koste: Need on meile toes et meije saisten ära ei väsi, saksad ütliiva jälle: Andge need oma käest ära ja lätsiva neid meeste käest ära võtma aga rahvas es anna mitte ja ütliiva neid meie ära ei anna kas saagu elu vai surm, saksad jälle: Siis tahate teije vist siin tappelust sünnitada, rahvas: Teie olete jo ise meid siia nii palju kokku ajanu siis on se kõik teije teadmisen millega teije hakatust teete oleme meie valmis vastu võtma, saksad: Pandge need puud oma käest maha mis teie neist käen peate: rahvas jälle: See ei ole võimalik need on meie keppid. — Et nüid saksad ära nägid et rahvas neile kuidaki moodu jõuga järele

es anna siis pidi jälle nõu aitama naad läksid härbäri sisse ja pidasid nõu, et rahvast om väega palju ja kõigil tubli löömise nua käes kui meie neid laseme kokku minna siis tapva nema peaki need 200 soltatid ära ja siis on meil hoobis päsemata lugu, nüid ei aita muu nõu midagi kui peame rahu tegema, ja kui rahu on kuulunud siis saap muiduki suurem jagu rahvast ära minema. — Selle aja sees kui härrad härbäris nõu pidasid, kõnelesid soltatid rahvaga väljas et tapke teije se meije Päälik ära siis lööme meije ka need teised härrad maha ja asi on otsas, aga kohtumehed keelsid seda asja ära et se ei läha korda, siis saab meije mõlemate ots halv olema mis ka õige oli, kui nemad nii kõneliva siis kutsuti need kolm Pühajärve kohtumeest härbäri sisse ja üteldi et nüid on rahu tehtud minge nüid välja ja kuulutage seda rahvale et naad võivad nüid kõik rahuga kodu minna. Kui nüid juba suurem jagu rahvast ära olli läinud, siis kutsuti jälle need kohtumehed sisse ja üteldi neile et teije peate nüid rahvale kõnelema et nemad ikka vana viisi teole saatva ja täielikult härra käsku peavad kuulma. Aga üks kohtumees Ruusa Peeter hakas natuke selle kihelkonna kohtuhärrale vastu kõnelema et armuline härra seda ei jõua nemad mitte kõik ära täita mis mõisa nõvvap orjus on üle aru suur hendale kottun midagi tetta ei sa sellega olene kõik nii vaeses jäänud et teo mehele midagi toidukraami ütten panda ei ole, ja kui sedagi suppi leent keeta saab siis peap jälle tõine inemine teo mehele perra viima minema ja sel on siis jälle sõõgivahe ehk pool päiva ära läinud, sest mõnelt talult on 12 versta maad mõisade sellega on rahvas nii ära kurnatud et keegi enamb seda kanda ei jõvva. Aga Erastvere härra Barun Ungern-Stärnbärg kes ka kihelkonna kohtu härra oli ütles Peetrile, sis olep sinu Piiter rahvale se kurja nou andja et nemad moisa härra sõna ei kuule, aga minu tahap sind õpetama kuis peab mõisa härra sõna kuulma. Juba se tüli päeva homikul oli kuus soltatid sel kaptenil mõisa härbäri võõrusi vahj pääle pantu et keegi oma tahtmise perra sisse ega välja es sa, säält kutsus kapten neli soltatid sisse siis minti läbi härbäri sinna võõrusi mis suurte aida välja läks, minejad olid kohtu härra Stärnbärg, Samson ja se kapten kes ka vist mõisniku sugust oli, kolm kohtumeest ja need neli soltatid, säält kääneti siis ukсед kõik lukku, et keaki sisse ega välja es sa, ja kust ka üttegi häält välja kuulda es või, sinna ollid ka keppid juba valmis toodud, siis võttivad soltatid härrade käsu pääle Ruusa Peetril riidet seljast maha muud kui hame üksi jäeti selga, siis võttis üks soltat Peetri rinna kohalt hammest kinni ja löi põlvega talle ühe kõva hoobi kõhu pääle nõnda et Peeter hennast küüru pidi tõmbama siis käändis

soltat henda ümbre ja tõmmas Peetri omale selja pääle ja kaks soltatid võtsid keppid kätte, ja hakkasid Peetrile tõine teiselt poolt lööma, kaela mant kepp keppilt kuni alla niuete pääle ja säält jälle niisama üles kaela manu, kui seda moodu 200 lööki löödud saiva siis oli Peeter üle kiige verine nii et selle kinni hoitja soltatile veri selga hakkas jooksuma, aga Peeter ise jäi vakka kui kunagi surnud es tee häält es liiguta ka enamb, siis lasti ta sinna samasse seina äärde maha panda nagu üks verine loom kel nahk seljast on maha tõmmatud. — Siis hakkas kohtu härra neide katte kohtumehega kõnelema, ja tahtis neile ka niisama laske teha, aga need hakkasid nähtavas surma hirmus kangeste härrasid paluma ja ütlesid meie ei ole keegi kolme seast teile vastu pandnud ja saame ka edespidi teie käsku täitma, siis ütles Pühajärve härra Samson, ja teie ei ole mulle ka kül mitte vastu pandnud siis taha mina se nuhtlus ka teile jätta aga selle tingimisega, et teije peate rahvast kõigel moodul sundima et nemad minu sõna peavad kuulma (ka es ole Peeter mitte härra tahtmist vastu teinud aga ta pidi ometi koguni ilma süita teiste eest Ritteride vere jänu kustutama) siis lasti neet kaks kohtumeest Hans ja Jaan välja tulla aga Peeter jäi võõruse põrandale verine ja surnud maha. Selle aja sees oli rahvas kõik enam jagu ära läinud, aga soltatid seisivad ikka säälsamas platsi pääl kus neid seisma panti ja küsseva kohtumeeste käest kui need härbärist välja tullid et mis teije nüid se aeg säält sees tegite, kas rahu leping valmis on, need kostsid: Ja valmis kül, meie kaks pääsime kül eluga aga kolmas on tagumisen võõrusen surnuks pekstud maas. — Siis tullid ka need kolm härrat välja kaema kas rahvast veel palju väljas on ja kui naad nägid et rahvast palju es ole siis lasti ka Peeter soltatidel välja kanda ja platsi pääle maha panda kui surnud, siis tullid need rahvas kes veel säält ollid Peetrid vaatama ja nägid et Peeter surnuks pekstud oli siis said need küll vihaseks ja ütlesid miks teije ei karjunud et meije teile oleks teadnud appi minna ia teid neide kuradide küisist ära päästa, aga kohtu mehed ütlesid teie ei oleks ka meie kõige suuremat karjumist kuulnud sest meid viidi sinna tagumiste võõrusi ja ukсед panti lukku nenda et meist keegi välja ei pääse ja mis oleks teie veidi inemisi meid jõudnud aitata kui hulk soltatid siin väljas platsis seisap naad oleks meid veitid kõiki surnuks lasknud tappa, nüid peame aga neide kavaluse all õhkama ja üks kord Jumala abi ära ootama; ka nende kurjusele saap üks kord ots tulema. Nüid hakas ka Peetrile elu vaimu manu tulema, esiteks hakas ta ennast natuke liigutama siis juba tassakeste oigama, viimaks mõnda sõna ütlemä et minul on surma häda vennad aidage mind, siis võt-

siivad need mehed teda säält üles ja pandsid ühe vankri pääle ja viisivad teda tema omma kodu Ruusa maija. — Mis ütlesid tema naene ja lapsed oma abikasa ja isa verist selga nähes seda ei suuda ükski sulg üles kirjutada, aga risti usu ritterid es kokku seda tehes mitte suguki. Koduse hoolsa abi-kaasa ja laste ravitsemisel paranes Peeter nii kaugele et poole aasta perast natuke küürus, jalgade pääl käia võis, aga paari aasta pärast selle sama häda käes hinge heitis. — Aga Püha-järve valla orjus ja kümnese maks jäi ikka rahva pääle nenda sama kuidas ta seni ajani olli olnud.“

Kirjandusline ülevaade.

„Postimees“ 1857—1907. 50-aastase kestuse mälestus-eks. XII+260 suurt lehekülge piltidega ja faksimilidega. Trükitud „Postimehe“ trükikojas Tartus 1909. Hind 1 rubla 75 kop.

„Postimehe“ juubelialbum, nagu ta omale lühikese ajaga nimeks on omandanud, on tervelt kaks aastat hiljemaks jäänud, kui õigus. Aga kaks sõna ütlevad põhjused ära: mõni päev enne juubelit pandi „Postimees“ kinni ja vilunud ajalootundja, kes mitu aastat juba materjali oli kogunud ja ettevalmistavaid töösid teinud, oli teiste kohuste täitmise läbi sunnitud albumi kokkuseadmise tööst taganema. Seda tõsisemat tänu on ära teeninud „Postimehe“ tallitus, et ta suurtest raskustest ja kahjudest, mis lehe kinnipanemine tõi, ei ole hoolinud, vaid ettevõtetud nõuu sihile on viinud, kui ka hiljemalt, kui ta seda soovis ja ette teadis arvata; ja et A. Jür-ge nstein viimasel silmapilgul mulgu ette kargas ja „Postimehe“ ajaloo“ kirjutamise oma peale võttis. Et töö rutem edeneks, jäi „Posti-mehe“ kaastöölise elulugude osa A. Kitzbergi korraldada.

Sedamööda langeb juubelialbum kahte peajakku: lhk. 1—142 „Postimehe“ ajalugu“, lhk. 143—260 „Postimehe“ kaastöölise elulood ja pildid“, mida õiglaseks poolituseks võib pidada.

A. Jürgenstein on oma ülesannet kiidetava asjatundmisega ja sooja osavõtmisega täitnud. Siiski peame kohe välja ütleva, et tema meie lootusi petab. Tema avaldab ootamata kombel üsna ilusat ja mõnusat ajalookirjutaja-andi, jätab seda aga päris kõrvale, mida senni tema eritugevuseks loeti: ilukirjanduseliste toodete arvustuselist kaalumist. Kui ka politika-ajalehe ajaloos politikale iseenesest mõista kõige tähtsam osa antakse, siiski ei tohiks ka ilukirjandust mitte kahe silma wahele jätta. Sest ruumi poolest juba täitis seda seltsi kirjandus J. Jannseni „Perno Postimehes“ ja K. A. Hermanni „Postimehes“ õige laialist osa terves ajalehest. Ka J. Tõnissoni toimetuse ajajärgus on suurem jagu Eesti algu-

päralisi kirjanikka oma esimeste vaimusünnitustega „Jutunurga“ ja „Lisalehe“ kaudu lugijate ette astunud. Ka ümberpanekute valik ja toimetamine ei ole sugugi juhtumisi sündinud. Niisamasugune tõeasi on viimaks, et harilikud ajalehelugijad kõige rohkem ja kõige esmalt jutud käsile võtavad, siis alles sõnumed ja kuulutused. Juhtkirjad, ka politika-ringvaatus, mis peale toimetused oma peajõu ja aja kulutavad, jäävad suurele hulgale küll päris tundmata maailmaks. Just ilukirjanduseline osa nüüd võiks pikki lugusid vesta toimetuse seisukohast nii tähtsas küsimuses, nagu seda rahvalik kunst on; toimetuse ärielistest vaadetest, kas seda aga pakkuda, mis „tõmbab“, kui ka alla, või seda ainult, mis lugijaid ülespoole kisuks; lugijate maitsest ja kaastõelisi liigutavatest püüetest j. n. e. Seda kõik on A. Jürgenstein tegemata jätnud, ehk temal küll just siin rohkem õigust oleks olnud oma mõjusat sõna ütelda, kui kellelgi teisel. Möödamannes nimetab tema ju ka, et need ja need „jutukirjutajad ja luuletajad“ „Postimehes“ „oma esimesed luuletaja pagunid teeninud ja nende seas ka vanemad mehed end kuulda annud“ (lhk. 51), aga sellega lepitakse ka. Isegi seda peetakse vahel ülearseks silmapaistvamate juttude pealkirju nimetada, nagu seda muidu ikka tähtsamate juhtkirjadega sünnib. Nende sisu sisse tungimiseks ja karakteriserimiseks ei tehta katsetki.

Niisama vähe rõhku paneb A. Jürgenstein selle peale, et „Perno Postimees“ esimesel ajajärgul ja „Postimees“ viimase toimetuse ajal o m a l e E e s t i k i r j a k e e l e edenemiselooesse tähtsa aseme on kinnitanud. Esmalt on Joh. Jannsen meile terve poliitikalise elu terminologia loonud, ja seda hästi õnnelikult. Teiseks on iseäranis J. Tõnissoni aegne „Postimees“ meie kirja-keelt palju rikastanud, ei mitte üksi Põhja-Viljandimaa murdesõnade ja kõnekäänude tarvitamisele võtmisega, vaid ka rohkearvuliste ja otstarbekohaste uute sünnitustega uute mõtete äratähendamiseks, mida nüüd ka teised ajalehed heameelega tarvitavad, ilma et nad kõssata tahaksivad, kust need pärit on.

Neid puudusi tasub kirjutaja seda laialisema politika-elu arenemise jutustamisega ära. Kõige sügavamalt on küll „Postimehe“ asutaja Johan Jannseni elu ja tegevust katsutud valgustada ja ära mõista (lhk. 3—24). Kirjutajat kui sündinud Väandra meest ei ole mitte ainult kohalikkude olude ja inimeste põhjalik tundmine seks ette valmistanud, vaid ka tema soe hingeline osavõtmine o m a kolga ja o m a kolgast tõusnud ajakirjaniku vastu. Mõni väike viperus juhtub kirjutajale ju siingi. Näituseks, kui ta J. W. Jannseni „Perno Postimeest“ asutada ja 1857—1863 juhatada laseb. „Perno Postimees“ ise ei tea sest midagi. Tema tunneb ainult J o h a n Jannseni, nagu ta ristitud on, ja nagu ta ennast Väandras ja Pärnus nimetas. Ka Tartus tahtis tema esialgu lihtne „Postimehhe“ kirjutaja Joh. Jannsen“ olla. „Vastutaja Redaktor J. W. Jannsen“ on alles hiline sünnitus, olgu et seda Joh. Jannseni väikese edvistamisenõrkuse tundemärgiks tuleb lugeda, olgu et W. = Woldemar tema nimes lahutamata Väandra mõisa pärisheerale Woldemar von Ditmarile tänutäheks juure on lisatud. Esimest korda kuulutab

Jannsen ennast nõnda välja just juubelilaulupidu numbris, 11. juunil 1869, mis vististe mitte kogemata ei ole juhtunud.

„Perno Postimehe“ pärsine käekäik 1864—1885 (lhk. 25—44), ei ärata lugija osavõtmist. See oli ainult kiratsemine, kus omaniku lootus ärilist kasu saada temal hinge sees hoidis.

Suurt pööret tõi „Perno Postimehe“ Tartu tulek 1886, „Postimeheks“ ümbernimetus ja päevaleheks muutmine K. A. Hermannini toimetusel 1891. Seda ajajärku, nimelt ka Hermannini vahetada A. Grenzsteiniga, kujutatakse lhk. 44—62. Et A. Jürgenstein ise kaua aega A. Grenzsteini „Oleviku“ hoolas ja osav kaastööline oli ja alles hilja „Postimehe“ poole hakkas kalduma, siis lugesime seda jagu iseäralise uudishimuga. Ei või A. Jürgensteinile tunnistust keelda, et ta õiglaselt ja objektiivlikult on püüdnud otsustada ja otskohese, isamaalise, aga politika-vaidlustes lapselikult väetima K. A. Hermannini ja mõttetava ja suleosava, aga õigluseta A. Grenzsteini iseloomu õieti on jõudnud kirjeldada. Sellest selgub ka, miks selleaegne „Postimees“ kõigist toimetaja nõrkustest hoolimata ikka uusi noori jõudusid enese ümber kogus, ja miks ka „Oleviku“ vanade sõprade keskel pudenemine algas, mis neid ikka rohkem „Postimehe“ mõtete poole kandis.

„Postimehe“ viimasele ajajärgule 1895—1907 on enam kui pool osa tervest „ajaloost“ pühendatud (lhk. 62—138), ehk küll uue peatoimetaja J. Tõnissoni elu juures arusaadavatel põhjustel palju lühemalt viibitakse, kui lehe asutaja Joh. Jannseni juures nägime. Aga siin ei ole enam peatoimetaja ise ja üksinda lehe mõtete kandja ja kaitsja, vaid terve ja ühtelugu kasvav ringkond mõtteosalisi. Ei ole enam mõnda üksikut tööpõldu harida: poliitikat, koolikirjandust, vaid uued voolud tungivad rünnakul peale, uueste tõusvad ilmavaated nõuavad käskivalt kas südikat poolehoidmist ja toetamist või karedat tagasitõrjumist ja kahjutaks tegemist. Et „ajaloo“ kirjutaja ise viimastes aastates nende voolude ja võitluste keskele oli kistud, siis ei ole ime, kui tema isikulised tunded ja arvamisid siin rohkem katmatalt päevavalgele astuvad. Muidu aga laseb ta „Postimeest“ ennast sagedaste kõnelede, trükkib terved leheküljed juhtkirju ja vaidlusi ära ja lepib lihtsa referadiga. Lõpu poole näib tühimus kirjutaja peale tulnud olema, ehk jälle väljaandja on temale palavat teinud. Ta ei läbe enam laialt, eepiliselt jutustada, nagu alguses. Kirjaviis läheb paiguti looperguseks. Sündmused reatakse sidumata üksteise otsa, ilma et neid alati hinnataks. Kokkupigistatud jutustus segab vahel juba arusaamist. Lhk. 131 loeme: „Jaanuari algusel (1907) oli Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi eestvõttel Tartus „Vanemuises“ üleüldine Eesti hariduseseltside koosolek A. Jürgensteini juhatusel, kus ühisest tööplaani aru peeti, „Vanemuise“ rahvateatri toetajatekogu põhjandati, E. R. Eduerakond registreeriti“. Grammatikaliselt ja loogikaliselt ei saa seda ommeti mitte teisiti mõista, kui et Eesti hariduseseltsid 1907 „Vanemuises“ A. Jürgensteini juhatusel „Vanemuise“ rahvateatri toetajatekogu põhjendasivad ja E. R. Eduerakonna registreerisivad!

„Lõpusõnas“ katsub kirjutaja ennast kaitsta, „nagu oleksime „Postimehe“ osa meie üleüldises edenemise-loos liiga etteotsa tõstnud“. See

kaitsmine on ilmaegne. Ei või ju salata, ei maksagi salata, et terve „ajalugu“ panegyrikalist laadi kannab. See ei või ka teisiti olla. Otsusega „juubelialbumi“ välja anda oli ka juubelialbumi toimetajale kätte näidatud, mis joones tema kirjutus pidi liikuma: juubeli, pidulise juhtumise, ühendatud tunnete kohases põhjustoonis. Niisugune piduline juhtumine, pealegi kui poolesaja-aastase tegevuse peale võib tagasi vaadata, toob loomulikult enesega ühes, et selle juures rõhuga peatatakse, mis tehtud ja mis hästi tehtud on, kuna sellest kergemine üle libisetakse, mis tegemata jäänud ehk mis halvaste tehtud. Küsimuseks jääb ainult, kuidas seda juubeliraamatu kirjutaja välja ütleb. Meie omalt poolt ei või A. Jürgensteinile seda mitte tunnistamata jätta, et tema taktiga ja osavusega keerulisest ülesandest jagu ja üle on saanud. Ilma et tema oma lugupidamisega kellelegi peale tükiks, jutustab tema lahedaste ja kokkukõlas pidulise juhtumisega ära, mis temal ütelda oli ja mis ta ehk teiseski paigas kui „juubelialbumis“ nõndasama oleks öelnud. Ajaloolik tõde ei ole selle all kannatanud, küll aga kisub juubeliraamatuline tänulik tagasivaatev ja julguste ettepoole tungiv pilk lugijat ühes ilutsema. Muidugi leiavad „Postimehega“ vinnas seisvad lehed ja mehed A. Jürgensteini „Postimehe“ ajaloost“ lubamata seomakiitust ja ülistamist, aga meie tahaksime neilt lausa suu sisse küsida, kas nemad ise küll palju teisiti tunneksivad ja kirjutaksivad, kui neil nii pika, tagajärjerikka tegevuse peale tagasi vaadata oleks? Vähe-malt mulle on mitmeti silma paistnud, et lehed, kes oma olemist ja elamist kuude järele loevad ja kelle toimetajate tegevust ei veel kuskil Eesti avalikku elu juhtimas ja edasiasitamas ei ole nähtud, iseteadvuse ja iseenehindamise poolest teistest vanematest sugugi maha ei jää, kes aastakümnete jooksul ikka mõnda väikest asja on jõudnud ära teha. Ja teiseks peaksime küll juba südame rindu võtma ja ka sõpradele julgema avalikult oma lugupidamist nende vastu üles tunnistada, kui nad seda süütava ohvrimeele ja iseennastsalgava vaevanägemisega üleüldistes ettevõtetes ära on teeninud, ilma et meie kartlikult kõõristajate naabrite käest seks luba läheme küsima

Rohkete lõbusaid tundisid on meile „juubelialbumi“ teine pool „Postimehe“ „kaastõelised“ valmistanud. Siin võib sadande tuttavate ja tundmata Eesti „kirjameeste“ südamesse ja näkku vaadata. Sest paljud on ise oma sõnadega oma elu jutustanud, ja elulugudele on „Postimehe“ toimetus veel näopildid juure lisanud. Kahjuks on selle osa korraldaja A. Kitzberg mõnda vaadet ruumi pärast tarvilikuks peetud lühendusega tumestanud, ja ka mõni pilt ei ole õnnistanud, ei päevapildikojas, ei „Postimehe“ pilditehases. Aga sellegipärast jääb meile ikka veel terve kogu „kirjameeste“ elulugusid nii algupäraliste ja värskete värvidega, nagu meie seda Eestis muidu kuskilt ei tea leidnud olevat. Eesti hariduselugu saab rikast lisa inimeste elulugudest, kes uskumata vaevaga ja sitke visadusega endid harimatuse pimedusest hariduse valgele kisuvad. Eesti kirjanduse sõber ja läbikatsuja tahab peale kindlate elulooliste tähenduste ja täielikkude kirjatööde nimekirjade soovitatav materjali nende sisemise elu are-

nemise ja kõlbulise ja politikalise ilma [kujunemise üle. Ühed seisavad liikumata oma esialgsel paigal, on „algusest saadik „Postimehes“ kaastööd teinud“. Teised on ühtelugu sulil, muudavad oma usulisi ja ühiselulisi arvamisi ja „edenevad“. Ühel on tema endine seisukoht „Postimehe“ kaastöölisena „tagurline“. „Tagurline“ aga ka tema pärsine tegevus „seltsimeeste“ keskel. Üks kirjutab: „Ilmavaate poolest hoian nüüd anarhisti-syndikalistide poole. Kodumaal kummardasin sotsialismust ja olin sotsialdemokrat, kuid elu väljamaal tõi teise vaate viimaste kohta. Ep ole sotsialistide äärmine pool muud kui tulevane „kodanlaste“ partei, kus praegu ainult auuahnuse otsijatele isikutele teed rajatakse, et nad parlamentides kõnedes hülgada võiksid“. (lhk. 204).

Teine jälle ei saa ega saa „edenemise“-teed jalge alla, ehk teda küll tõugatakse: „Esiti töötubades, pärast vabrikutes töötades sain ma vabrikuri üliõplast elasivad, need mehed avasivad mulle uue ilma, iga õhtu ja hommiku ning pühapä. koos olles tegivad nad mulle sotsialismuse ilma selgeks; 20. a. vanaduses olin ma I ja II jao Marxi „Kapitali“ juba läbi lugenud. Ka palju muid raamatuid oli neil, mida nad lugeda pakkusivad, vabrikutöölisele makseti lugemise eest veel juure. Tõtt ütelda, Marx mind ei vaimustanud, mõne teise mehe tegi ta küll suureks vabrikantide ja isevalitsuse vaenlaseks; minu esialgne kirm muutus aga pea ära, kui pikemalt järele mõtlesin, et see kõik nii ei lähe, rahvas on liig harimata. Kui ma 1892. a. lõpul Haapsalusse tagasi tulin, ei olnud ma mitte Marxi mees, vaid enam Eugen Richteri jünger. Või jälle Jauresi järelkäija, — Bebeli oma mitte kunagi.“ (lhk. 208).

Kolmandad elavad omaloomulised muutused ja metamorfosed läbi. Lühidalt: Siit voolab meile elu, kihisev, kohisev elu vastu. Iga lehekülj kinnitab Goethe tõendust:

„Greift nur hinein in's volle Menschenleben,
Und wo ihr's packt, da ist's interessant¹⁾).

See elavus ja mitmekesisus oleks veel palju suurem ja värvirikam saanud, kui selle jao toimetaja ka nende kaastöölise elulugusid oleks korjanud, kes sihilikult praegu „Postimehest“ eemal hoiavad, ja nende kirjatöösid pisut sõelunud, mis omal ajal veel ilusti „Postimehesse“ mahtusivad. Vaeva oleks see ju nõudnud, aga vaev oleks ausaste tasutud saanud. Nüüd aga puudub kaunis osakene kaastöölisi, kes omalajal vähemalt peaaesjades „Postimehe“ sihtidega kaasa on tunnud ja alles hiljem vastasrinda on läinud. Niisugustest puudujatest nimetame karakteristlikumaid: Dr. P. Hellat, J. Järv, M. Martna, P. Speek, E. Wilde. Aga veel palju suurem huik on teisi kaastöölisi tähelepanemata jäänud, kes küll praegu veel umbes endisel seisukohal on, kui nad „Postimehes“ oma töösid avaldasivad, ehk kes praegu veel kaasa töötavad, aga hooletuse pärast ehk mõnel muul

1) Pistke aga käsi sisse inimeste täiesse elusse,
ja kust teie teda kinni haarate, seal on ta huvitav.

põhjusel oma elulood saatmata on jätnud, ehk kes vahe peal surnud on, nagu P. Aloe, A. Busch, E. Brunberg, O. Brunberg, P. Jakobson, J. Jung, R. Kallas, Chr. Kannike, J. Kitsing, K. Krimm, J. Kukk, Laretei, K. Leetberg, A. Mohrfeldt, H. Mulkson, M. Neumann, A. Nigol, A. Ollino, P. Org, P. Orav (Varo), J. Parv, H. Põld, Dr. A. Rammul, stud. ing. M. Raud, mag. C. Recha, A. ja J. Reinvald, C. ja J. Sitska, B. Steinberg, J. Tischler, O. Wirkhaus jne. Seegi nimekiri, mida kergeste mitmevõrra kasvatada võiks, täiendaks juba kaastööliste kogu tähtsalt, seda enam, et mitmed neist kauemat aega „Postimehe“ toimetuselikmed on olnud. Mitmekesidust tuleb siin rohkestes ilmsiks. Ka isikulise vabaduse kitsendust ei tohi vist „Postimehe“ toimetusetöös mitte palju ette tulnud olla, kus nii mitmesuguse ilmavaatega inimesi kaastöölisteks on võetud. Võõrastavaks nähtuseks aga jääb igatahes, et salk „Postimehe“ endiseid kaastöölisi pärastpoole tema ägedamate vastaste ridasid kõvendas. „Ajalo“ osa kirjutajale A. Jürgensteinile on siin jälle tähtis töö tegemata jäänud. Ta oleks pidanud lugijaid selgusele aitama, kust see nähtus tuleb. Kas on „Postimehe“ toimetuse juhid vanalt aluselt kõrvale kaldunud, et paljud enam ühes ei või ehitada, vaid sõrad „Postimehele“ otse vastu toetavad? Või on „Postimees“ oma idealidele ustavaks jäänud, mõned kaastööllised ja toimetuselikmed aga uute, väega pealetungivate voolude mõju alla sattunud, kuhu „Postimehe“ toimetuse enam kaasa ei raatsinud tulla, ilma et ta seniste idealide peale sülitama oleks pidanud? Või puuduvad asjalikud põhjused, ja lahtust ja vaenu sünnitas ehk „Postimehe“ peatoimetaja hoolimatus, nagu sagedaste kaebatakse? Või tuleb lahkuminek põhjust äraminijate eneste isikuliste omaduste juurest otsida? Nende küsimuste harutamine oleks tingimata tarvilik olnud, et meie avalikust elust paremine aru saada, mikspärast ta nõnda ja ei mitte teisiti ei ole kujunenud. Soovitavaks materjaliks oleksivad kaastööliste elulood olnud, nagu nad ise kirja pannud, veel enam aga nende kaastööliste nimekiri, kes oma elulugusid mitte ei ole saatnud, kellest aga teada on, et nad endistele mõtteosalistele järsku ja karmilt selga on pöörnud.

Välimumuse poolest peab juubelialbumi kõige paremate ja kaunimate Eesti raamatute ritta seadma. Piltide rohkuses — 332 pilti, peale selle 6 lehekülge päevapiltlikku reproduktsiooni lehe kaustast aastal 1857, 1886, 1887, 1891, 1896 ja 1908 — ei käi temast ükski teine eestikeelne toode üle. Et seda rikast sisu ja ilusat koort — ettelilijatele 50 kopika eest — pakkuda, seks on toimetuse omalt poolt lugijatele hinnalise kingituse teinud.

Juubelialbumi headusi ja vigu vastastikku kaalulaua peale pannes näeme meie, et kaalulaud sügavasse headuste poole langeb. Meie jõuame lõpuotsusele, et juubelialbumi tänavuse aasta tähtsamaks ja paremaks ajalooliseks kirjatööks peame tunnustama, mis ennast iseäranis ka sellepoolest lugijatele soovitab, et sündmuste jutustamine soravalt ja takistamata edasi voolab ja keel lihtne ja ladus on

W. Reiman.

H. Turp. Kirjad tütrele. I. kiri. Renniti trükk
Viljandis.

Wäike lendleheke, mille esimese külje peal võimatu halvaste joonistatud tütarlaps teelahkmel olles tõusvale või vajuval päikesele nähtavaste rusikat näitab. Sisuks on tõsiselt mõeldud kiri viieteistkümne aastasele tütrele, kellele isa üleminekut toonekureusust seksualse kõlbluse juure kergeks tahab teha.

Ülesanne on raske. Terve haritud ilm töötab selle määratu tähtsa päevaküsimuse kallal. Ülesseaditud kindel nõudmine, et lapsed terve hingega sugulisest küsimusest üle pääseksivad, ei leia sel põhjusel laialist täitmist, et praegugi veel ei teata, kellele seda selgitamise ülesannet kätte tuleks usaldada, vanematele või koolile või mõlematele. Lapse õrn hing — meie ise mäletame veel väga hästi, kui õrn ta ka meil oli — nõuab õige hella kätt. Ja sellepärast on üks kõige suurematest lapsehinge arusaajatest, kirjanik Otto Ernst, terve selle selgitamise nõudmise vastu, arvates, et vanem inimene ikkagi last valusamine luuleilmast välja kisub, kui easeltsilise olgugi tsüniline seletus.

Teiselt poolt on aga ka kirjanikka olemas, kes õige otstarbekohaselt seega peale hakkavad, et nad kõigepealt vanemaid õpetavad, ise sugulise küsimuse peale puhtalt vaatama, ja neile näpunäiteid annavad, kuidas lapsele, kes vanemaid usaldab, õrnalt, luuleliselt ja pühalt silmi avada. Kui kauni toonekureusu asemele veel kaunim tõde asub, siis on küsimus otsustatud, siis ei ole teda enam olemas. Ja nüüd otsitakse kaju, kuidas seda ütelda. Niikaugele oleme selles küsimuses jõudnud.

Iseenesest mõistetav paistis olevat, et ema see oleks, kes oma tütre'd selles asjas oma hoole alla võtaks, loomulik, et isa seda ülesannet poegade juures täidaks. H. Turp arvab teisiti. Tema kui isa pöörab kirjalikult oma tütre poole. Selle vastu ei oleks mul iseenesest mitte midagi, sest minu arvates on ainult isiku suurem kõlbline väärtus ja kasvatusline and ülesande omapeale võtmise ja täitmise juures mõõduandev, mitte sugu. Millega aga mitte rahul ei või olla, on see, et ta oma lendlehega mitte üksi oma tütre poole ei pööra, vaid kõikide viieteistkümneaastaste tütarlaste poole. Tal ei ole meelegi tulnud, et iga lapse individualitet isesugune on ja ka isesugust ümberkäimist nõuab. Kui H. Turp era kirjas oma tütrele, kelle iseloomu ta tundma peab, selgitust pakub, siis on see perekonna-asi, ehk sa küll võõrastusega tähele paned, kui tuimaks isa oma tütart peab. Sest tuim peab siisugune laps olema, kes selle doktrinär-sentimentalse ja maitseta-jameda kirja üle piina ei tunne. Et aga H. Turp julgust leiab, shemat valmistada, mille najal kõik Eesti tütarlapsed ise endid kriisise ajast õnnelikult üle peavad päästma, sellest võib näha, kui suure pealiskaudsusega ja kui väikese pädagogilise andega meil siin tegemist on.

H. Turp armastab ülepea shemat. Tütrele hädaohtu ette maalides, mis nooremehe kujul luuramas, ütleb ta järgmist: „Aga kui nooredmehed tulevad, Sinu poole põlevaid pilkuseid saadavad, Sulle meelitavaid sõnu

räägivad ja ilusaid kummardusi teevad — mis nemad tahavad? — Ära usu neid! Nemad on selle pääle väljas, et Sind eneste lõbuks tarvitada. Neid ei juhi vaimlised tunded, vaid kehalised kired ja need — ei ole armastus. — Lubaksid Sa niisugust noortmeest tihti enese läheduses viibida, siis hakkaksid Sa sellest, nagu see loomulik on, nõrka salajast lõbu tundma. See lõbu näitaks aga varsti vähene olema ja muutuks — sõbraliseks silmavaatamiseks. Kuid ka sellega ei jäädaks rahule. Noormees hakkaks Sinu kätt pigistama — esiti õrnalt, kartlikult, aga pärastpoole ikka tugevamine, julgemine. Viimaks leiaks meelitaja paraja aja — Sulle ütelda, et ta Sind armastab, ja kui Sina järele annaksid, siis järgneksivad sellele musutamised ja kaisutamised. Aga ka seegi lõbu näitas varsti vähene olema, ja kui Sa pääletungivale nooremehele veelgi järeleandlik oleksid, siis järgneks sellele kõige ligem ühendus kahe inimese vahel, mis Sulle küll kõige suuremat kehalist lõbu pakuks, aga ühtlasi ka kõige raskema kohuse ja valu Sulle kanda annaks! S i n d e m a k s t e e k s.“

Kuidas ta teisiti võiks olla! Kõik nooredmehed käivad H. Turpi arvates kindla shema järele: põlevad pilgud, meeldivad sõnad, kummardused jne. — ikka kõik ilusaste shabloni järele. Ja siis on muidugi kerge niisugusele shablonilisele võrgutamisele kindlaste väljatöötatud shemaga vastu astuda. Hoiatamise shemade mustal tahvil olgu kõik võrgutamise järgud ridamisi üles naelutatud — küll siis tütarlaps ennast hoida teab! Kurvastusega peame aga tähele panema, et selle shema järele juba alati tagajärjeta on hoiatatud, küll kodus, küll leeritoas, küll kantslilt. Ja mida ütleks H. Turp siis, kui noormees ise selle shema järele käiks, tütrele punktipealt sedasama ütleks nagu isagi, ainult ilusamine, ja lõpuks tõendaks: „Kuid meie vahel valitseb ainult vaimline side?“ Ja seda ütleb ta kindlaste, kui ta H. Turpi „Kirjad tütrele“ läbi on lugenud, seda rohkem veel, et ta sugugi niisugune kiimuline metsloom ei ole, nagu teda siin ülemal pool kujutatakse, vaid koguni vastuoksaks iga kehalise mõtte armastuse juures iseenesegi ees põlglikult ja vihaselt maha salgab. Ja niisama kindel on, et tütar noortmeest rohkem usub kui H. Turpi.

Kuid kohusetruu isa teeb ka kontsessioonid. Oma kirja lõpul ütleb ta:

„Tõsist armastust nooremehe ja neiu vahel ei taha ma Sinu eest, mu väike neiu, maha salata. See on olemas, aga seda põhjalikult tunda, on Sinul veel varane. Küll ma tulen õigel ajal oma nõuandmistega. Aga kui Sinule midagi enne, kui ma märgata võin, hingesse peaks kogunema, siis ära viivita minule seda kohe avaldamast.“

Tõsise armastuse tundemärgid jätab ta avaldamata, sest et põhjaliku tundmaõppimise jaoks aeg veel varane on. „Küll ma tulen õigel ajal oma nõuandmistega“. Peab ainult lootma, et neiu selle elu- ja interpunktsioonivõõra isa nõuandmist tähele ei pane.

Imelik on ka, et H. Turp küsimuse selgitamise teatava aja külge köidab, valminemise esimese tundemärgi ilmumise külge. Kirjakirjutaja leiab isegi, et ta hiljaks on jäänud. Ta on aga meelega hiljaks jäänud, et tütar mitte liiga varakult ei vananeks. „Ma olen Sind küll püüdnud kõikide kõnede ja nähtuste eest kõrvale hoida, mis Sulle selle asja päris põhja enneaegu tutvustada ja Sind seega varatselt vanandada (!) oleksivad võinud, siiski ei kahtle ma, et Sul nüüd — viieteistkümne aastasena — see asi juba tuttav on“, kirjutab H. Turp omas nahkses stiilis. Ja sellest „kõikide kõnede ja nähtuste eest kõrvalehoidmisest“ näeb kõige selgemine, kui vähe ta kõne all oleva küsimuse mõttesse on tunginud, kuidas ta last süstematiliselt ettevalmistab, et temale oma avaldusega katastrofesarnaselt nagu sünnipäeva lõbu valmistada. Aga teised kurjad lapsed rikuvad isa poolt kaua etteplaanitsetud sürprisi ära. Ja isa teab seda, et ära rikuvad, aga ootab siiski veel teatavaid tundemärke. Püha loogika!

Palve H. Turpile: Et ta oma tütardele (kui tal neid on, mille juures ma kahtlen) sarnaseid kirju kirjutab, seda ei saa meie kahjuks mitte takistada, kuid teiste tütreid jätku ta rahule.

K. A. Hindrey.

Tähtede poole, vabad jutlused, Heribert Rau. Saksa keelest ümber pannud J. M.

Iga jutluse raamatu käest oleme harjunud ootama, et ta usuelu ja usklikku tunnet äratada ja kasvatada püüab. Ristiusu jutluse kohus on kristliku usuelu tõstmine. Kes omale jutluse raamatu ostab, otsib seda selle seest. Nõnda on lugu ka ülevalnimetatud raamatuga: Tahtmine usuelu suureks kasvatada on kindlasti olemas. Looduse vaatlemise juurest juhatab Rau selle juure, kes kõige looduse ja asja algpõhi on, Jumala juure, kes ilma ruumist ja ajast kõrgemal seisab, kui ainus, kes seisma jääb ja meie lootusele eesmärgi ja tee kätte näitab. Teine asi on aga see, kas nimetatud raamat selleks kohane on, et just meid ja meie aega usuelus kasvatada. Meie arvates ei ole ta selleks mitte päris sünnis. Teistel aegadel oli sellel raamatul vististe oma tähtsus. Ümberpaneja kinnitab, et raamat Saksa keeles lühikese ajaga seitse trükki on ära elanud. See võib nõnda olla: Teised ajad, teised inimesed, ka teistsugune mõtlemise viis. Raamatu peal ei ole kahjuks mingit ajaarvu ei tema kirjutamise aja ei ka ta ümberpanemise aja kohta. Aga igatahes on raamat vististe õige vanast ajast pärit, ja võib olla on ka ümberpanek juba ammusest ajast. Raamatu sisu järele otsustades võiks arvata, et ta vähemalt 50 aastat juba on ära elanud. Ja mis see tähendab, selle üle ei ole vist ümberpaneja palju järele mõtelnud. Sellel ajal, kui Kopernikuse ja Newtoni mõtted uut teed murdsivad, kui suurepäralised olivad siis nende uued mõtted ja ähvardasivad Jumalat auujärjelt tõugata ja kõik ümber lükata, mis nende ajani oli kindlaks peetud. Et sellel ajal tähtede ilm jutlustes ülem asi võis olla, sellest on kerge aru saada. Meie ajal on see täieste asjata. Kes alamaski koolis on käinud, on selle kohta kaunis selget õpetust saanud,

igatahes paremat, kui seda mõnest jutlusest Saturni, Merkuri ehk mõne teise ilmakeha kohta selgeks saab teha. Meie usuelule ei tee tähtede otsata ilmalaotus mingit raskust, meile ei ole ilmaruumi otsata suurus mingiks tõenduseks, nagu ei oleks selles taevale ehk pörgule enam aset. Selle raskuse on juba usk täieste ära võitnud.

Ja edasi, kas ei ole teadus, mis ehk 50 aasta eest maksis, nüüd juba ümber lükatud? Kas ei ole arvamine, et kord aeg oli, et „kaugel, kaugel tumedas ajarüppes, seal kuhu ühegi inimese mõte ei ulata, esialguses meie maakera põhi hüüglasuures graniti-kivi keres (lhk. 25, 26) kujunes,“ juba kolikambrisse heidetud? Kas ei ole Marsi kohta meie teadmised teistsugused ja planeetide elanikkude kohta teised otsused? Selle üle jäägu viimane otsus täheuurijate teha. Meie tahame ainult seda kinnitada, et praegusel ajal usuelul tähtede ilmast midagi karta ega võita ei ole, vaid meie aeg oma usueluga peab raskeid võitlusi elu ja surma peale teistsuguste vastastega. Darvini õpetus, monistiline ilmavaade, Häckeli jumalasalgamine. Ehk vaatame Rau õpetuste peale ususeisukohalt. Lehek. 60 ütleb ta; „Puhas ristiusk on usk, mis mõistuse peale on rajatud“. Vanal rationalismuse ajal oli sellel oma tähendus, sest siis oli mõistus kõik, ja hingeteadus käis veel lapsekingades ümber. Nüüdne aeg nõuab mõistuse ja usu vahel teravat vahetegemist. Mis mõistusest pärit, on teadmine ja mitte usk. Teadus on inimese kaunim vaimujõud, mis peajude tööst tuleb. Usk ja usklik meel on inimese elu lahutamata osa.

Usk ei ole mitte teadus, vaid täieline kõikumata usaldus Jumala vastu. Ei ole ju ka Jeesus, keda Rau küll Natsareti targaks nimetab, mingit tarkust toonud rationalismuse mõttes. Nõndasamuti on raamat ka kõneteaduslise, retorikalise kokkuseade poolest ära vananenud. Praegune aeg nõuab igalt kõnelejalalt, et ta oma asja juure jääb, ja nimelt, et kõne ühe kindla asja kohta käiks, ja see asi võimalikult igakülgselt saaks ära selgitatud. Rau juures vilksavad mõtted usu kohta just juhtumisi siin ja seal silmadest mööda; needsamad mõtted ja sõnad võiksid nõndasama hästi teisel seista. Praegune aeg on realismuse aeg: mitte juhtumisi ei ole praegust suurem auu teaduse päralt, mis katsete varal töötab. Sellelsamal põhjusel peab praeguse aja jutlus dogmatika kuue seljast ära heitma ja eetika alusele asuma. Vanast oli teistviisi, siis oli valitsus vaimutegevuse käes, ja dogmatika oli jutluse põhi; nõnda ka Rau juures.

Ristiusu ülemaks katsekiviks on Jeesus Kristus. Praegune aeg ei saa sellest mitte vaikides mööda minna. Praeguse aja jutlus võitleb tema pärast. Rau tarvitab ka Jeesuse nime, kiidab teda, aga ei oska temaga öieti midagi peale hakata. Ta on talle täiesti asjata, tundub, nagu oleks ta temale ristiks ees, ta jutlusel oleks rohkem lennujõudu ilma Jeesuseta, sest Rau jutlus ei seisa mitte theismuse vaid deismuse alusel, ja sellest tuleb siis, et Rau omas võitluses igasuguse silmakirjalise olemise vastu ja tõe eest ise Jeesuse nime tarvitamisega avalikult tõe teelt küll kõrvale on kaldunud.

Kuidas on ümberpaneja oma töö korda saatnud? Nõndasuguse töö tõlkimine ei ole mitte kerge asi, palju sõnu on olemas, kus raske on õiget Eesti sõna leida. Tõlkija keelel on üleüldse paenduvust ja vaba liikumist olemas. Aga sellest hoolimata tuleb hulk puudusi ette: 1) Kõik laulusalmid on kui sepahaamri all taotud, ei ole mitte ehteks raamatule — mis küll nende ülesanne on — vaid moonutuseks. 2) Nimede kirjutamise viis on sagedaste iseäraline: „Jumalavaim (l. 26), Jumalus (l. 28), Adonai (l. 29), Maaailmade vaim (l. 30), Meister (l. 58), Igavene, Ilmaotsata, Ilmamuutmata“ (l. 81) jne. on kõik kui nimed suure tähega kirjutatud. 3) Mõned Tartu murrakud. 4) Mõnes paigas on tõlkija arusaamise võimatuks teinud, lehek. 29, kus Looja vaimust öeldakse, et ta „igavesest ajast saadik otsatust ümber võtab“. Nõndasuguseid lauseid on palju. Nõndasamasuguste sõnade hulka käib ka paljude jutluste peal seisev sõna „vaatlus“, ‘mis küll Saksa sõna „Betrachtung“ peab tähendama. Rau juure tagasi tulles peab tähendama, et Rau jutlustes oma jagu jõudu ja hoogu sees on, mis mõnegi peale oma head mõju ei jäta avaldamata. Rau sees elab kindel usk tema asja õiguse ja tõe sisse ja julgus, et asi, mille eest ta seisab, võidule peab pääsema. See ei või lugijast mõjuda mööda minna. Aga ta jutlused ise on sisu ja kokkuseade poolest ajast täieste ära.

Tõlkijatele tuleks südame peale panna, et nad mitte seda ei hakka tõlkima, mis juhtumisi kätte sattub, vaid mis täiesti hea ja ajakohane on, ainult see on tõlkimiseks sünnis.

J. Kukk.

200 palvet nooresoo jaoks, kokku seadnud August Nigol, Tallinnas 1908. a.

Asja- ja ajakohase palvetekogu puudust on mõnigi lastekasvataja tundnud; senised on mitmeti ära vananenud ja ära kulunud. Siin kohal tahtsin tähelepanemist üleval nimetatud palvetekogu peale juhtida, sest et ta sisu kui kokkuseade poolest mõndagi pakub, mis senistes puudub. Iga palve A. Nigoli raamatus jaguneb kahte jakku, millest esimene ja suurem pool mitte palve ei ole, vaid seletus, mis palve eel käib. Seletava sõna läbi tahab raamatu kirjutaja lapse vaimu palvele äratada, see on loomulik ja ilus. Seletused ise on selged, sõnad kujukad ja seadvad lastele just kindla asja silmade ette, et siis just seda neile armsaks teha, mis asja pärast nad paluma peavad. Võrdlused ja tähendusesõnad aitavad seletust ja raamatut armsaks teha. Seletusele järgneb siis lühikene palve, mis sagedaste laulusalmi kuju kannab. Et palve lühikene on ja äratähendatud kindla asja kohta käib, tõstab palveraamatu väärtust. Pikk palve on harilikult loomuvastane; kes palves kõik asjad üles arvab ja ette kannab, näitab, et tal suuremat himu ühegi asja järele ei ole, vaid et tal kõik üks ta puhas on. Siis avaldab head mõju veel see asi, et palvete sees Jumala auunimede raske koorem kõrvale on jäetud. Kõigevägevam, igavene, kõrge, suur, taeva ja maa looja, armuline, ja mis ta siis kõik teha võib jne., mis harilikult Jumala nime ees käib, on vanast heast ajast pärit, kus alam oma vürsti nimele mitukümmend auunime ette pidi

seadma, enne kui ta oma palvet julges ilmutada. Palve peab just ühendama, auunimede koorem aga lahutab, sellepärast on raamatu kirjutaja nad oma palvetekogust õigusega välja jätnud. Iseäraline on raamatus palve nr. 153, tema nimeks sünniks: palve enne tantsu. Et aga meil tants ilma palveta harjunud kombe järele peale hakkab, siis oleks see palve võinud raamatust välja jääda, ilma et raamatu väärtus selle juures oleks kannatanud.

Raamatu keel on lihtne, kerge ja arusaadav. Mõni vähem viga torkab lugijale silma. Alatiseks veaks on, et raamatus sõna „üks“ mitte ainult arvusõnaks ei ote, vaid Saksa sõnade „ein, eine, ein“ kohust on pandud täitma ja selle ametiga sugugi korda ei saa. Raamatut võib tarvitamiseks soovitada.

J. Kukk.

Uued raamatud 1909.

Juuli kuus ilmunud:

- Leokese raamatukaupluse Eesti raamatute nimekirja lisa. Viljandis, 1909. Peeti tr. 16⁰ (12×17). 8 lk. R. 1 l. 1000 eks.
- Petrishshew, A. B. Kolmsada aastat. (1606—1906). Eesti keelde Konst. Lepp. Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. J. Felsbergi ja A. Tetermanni trükk. 8⁰ (14×20). 113+1+3 lk. H. 40 k. R. 10 l. 3000 eks.
- Postimees 1857—1907. Tartus, 1909. „Postimehe“ trükk ja kirjastus. 8⁰ (17×24). 260+32 lk. Piltidega. Hind 1 r. 75 kop. R. 1 nael 8 l. 4500 eks.
- Prszybyszewski, S. Saatana lapsed. Roman neljas jaos. Eesti keelde G. Otsing. Tallinnas, 1909. G. Otsingi ja Co. kirjastus. W. Ehrenpreisi trükk. 8⁰ (15×21). 180 lk. Hind 55 kop. R. 10 l. 2500 eks.
- Saar, Mart. Segakoort laulud. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. ja kirjastus. 8⁰ (15×22). 64+4 lk. H. 75 k. R. 11 l. 2000 eks.
- Saarde surnuaia pühitsemise laulud. 1909. Otstaweli tr. 8⁰ (13×19). 4 lk. R. 1 l. 1000 eks.
- Sinclair, Upton. Roman. Rahavahetajad. Ingliskeelest O. K—g. Viljandis, 1909. „Sakala“ kirjastus. Renniti tr. 8⁰ (14×19). 205 lk. H. 60 k. R. 11 l. 1000 eks.
- Suur Kaldea tarkade unenäo raamat. Tallinnas, 1909. J. Pausoni kirjastus. M. Antje trükk. 16⁰ (13×19). 144 lk. Hind 30 kop. R. 9 l. 4500 eks.
- Tallinna Kaarli koguduse kassade aruanne 1908 a. Tallinnas, 1909. J. ja A. Pahlmanni tr. 16⁰ (13×19). 28 lk. R. 2 l. 1000 eks.

- Tripel, J.** Jumal keelab Vana ja Uue Seaduse vere söömist. Tallinnas, 1909. Keileri ja poja trükk. 8° (14×20) 15 lk. H. 10 k. R. 1 l. 1000 eks.
- Jurjevis (Tartus)** asuva Eesti Laenu- ja Hoiu-Ühisuse Põhjuskiri. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 16° (11×17). 36 lk. R. 2 l. 2000 eks.
- Vastseliina Raadi** vendade koguduse palvemaja saja aasta mälestuse pühaks. Tartus, 1909. Schnakenburgi tr. 8° (16×22) 4 lk. R. 1 l. 1500 eks.
- Zola, Emil.** Söekaevajad. 7—8 anne. Eesti keele L. B. Tallinnas, 1909. „Noor-Elu“ kirjastus. M. Schifferi tr. 8° (14×21). 191—254 lk. H. 12 k. R. 5 l. 2000 eks.

Augusti kuus ilmunud :

- Andrejev, Leonid, Pimedus.** Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. M. Schifferi tr. 16° (12×18). 75 lhk. H. 20 k. R. 5 l. 1500 eks.
- Anto, H. Kooliõed.** Ühevaatusline draamaline sullejoonistus. Tallinnas, 1909. A. Laurmanni tr. 8° (13×19). 64 lhk. R. 5 l. 500 eks.
- Balti konstitutsioonilise, Kuramaa Monarhistlik-konstitutsioonilise, Liibavi vabameelse-konstitutsioonilise ja Eestimaa konstitutsioonilise erakondade eeskava.** Tartus, 1909. Schnakenburgi tr. 16° (11×18) R. 1. l. 1000 eks.
- Brunberg, O. Saksakeele iseõpetaja. Grammatik-Kõnelemised-Sõnastik.** Tallinnas, 1909. M. Kuusiku kirjastus. 2-ne tr. J. ja A. Paalmani tr. 8° (14×20). 209 lk. H. 60 kop R. 13 l. 3000 eks.
- Classen, Walter.** Kristus meie päivil. Viljandis, 1909. J. A. Rahamägi kirjastus. Peeti tr. 16° (12×18). 48 lhk. R. 3 l. 2000 eks.
- Eisen, M. J. Hans ja vanapagan.** Tartus, 1909. M. Hermanni tr. 16° (11×17). 136 lhk. Hind 30 k. R. 7. l. 2000 eks.
- Eisen, M. J. Maa päält taevasse. Arutused päikese, kuu, tähtede ja ilma elu avalduste kohta.** Tartus, 1909. M. Hermanni tr. 16° (12×18) 56 lk. H. 30 k. R. 6 l. 500 eks.
- Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat I.** Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 8° (15×23). 208+4 lk. R. 19 l. 1000 eks.
- Eesti põllu ja käsitöö näituse eeskava.** Tartus, 1909. „Postimehe“ trükk. 8° (14×20) 16 lhk. R. 1 l. 2000 eks.
- Eesti rahvaviiside korjamise viies aruanne.** Tartus, 1909. „Postimehe“ trükk. 8° (17×24). 6 lk. R. 1 l. 2000 eks.
- Järv, J. Kari ja karjased.** Tallinnas, 1909. M. Schifferi tr. 16° (11×18). 28 lk. R. 2 l. 5000 eks.
- Jumalateenistuse laulud Taevaminemise päeval Elvas. Elva,** 1909. K. Sööti tr. 8° (14×21), 4 lk. R. 1 l. 400 eks.
- Kaera-Jaan. Eesti rahva tants.** Tartus, 1909. M. Hermanni tr. 4° (24×33). 4 lk. H. 20 k. R. 1 l. 2000 eks.
- Kataja, D. „Ühistegevus“.** Naljamäng kahes vaatuses. Tallinnas, 1909. J. Ploompur kirjastus. M. Antje tr. 16° (12×16). 30 lk. H. 30 k. R. 1 l. 2000 eks.

- Leerilaste õnnistamise püha laulud Torma kirikus 14. juunil 1909. Tormas, 1909. K. Sööti tr. 8⁰ (14×21). 4 lk. R. 1 l. 1500 eks.
- Lehmann, K. Kohvi õperaamat. Tallinnas, 1909. J. Offrili kirjastus. M. Antje tr. 8⁰ (15×22). 132 lk. Piltidega. H. 1 r. R. 13 l. 1000 eks.
- Leroy-Beaulien, A. Ristiusk ja sotsialism. Eestikeelde E. B. Tallinnas, 1909. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8⁰ (13×19). 15 lhk. H. 5 k. R. 1 l. 5000 eks.
- Lwow-Rogatshevski, W. Trükisõna ja tsensuriamet. Tallinnas, 1909. „Mõtte“ kirjastus. M. Antje tr. 16⁰ (12×18). 127+1 lhk. H. 40 kop. R. 7 l. 2000 eks.
- Maade Talurahva Põllupanka pantipanemise ja panga kaastegevusel maade ostmise juhatus Liivimaa talupoegadele. Tartus, 1909. „Postim.“ tr. 16⁰ (12×18). 16 lk. R. 1 l. 2000 eks.
- Mickvits, Ernst. Karskus koolis. Viljandis, 1909. Andersoni raamatuk. kirjastus Pärnus. Ringi tr. 16⁰ (11×18). 15 lk. R. 1 l. 1000 eks.
- Nõo noorerahva õnnistamise püha laulud. Nõos, 1909. K. Sööti trükk. 8⁰ (14×21). 4 lk. R. 1 l. 1000 eks.
- Õunapuu, A. Uued Soome-Rootsi laulumängud juhatusega. Viljandis. 1909. 2 tr. Leokese kirjastus. M. Schifferi tr. 8⁰ (13×19). 42+6 lhk. H. 30 k, R. 4 l. 2000 eks.
- Peetri koguduse noorerahva õnnistamise laulud. Tartus, 1909. K. Sööti tr. 8⁰ (14×21) 4 lk. R. 1 l. 1500 eks.
- Piibli saladuste juht. Tallinnas, 1909. W. Ehrenpreisi tr. 16⁰ (10×14). 26 lk. H. 5 kop. R. 1 l. 7600 eks.
- Roland ja Miranda ehk altari eest vangitorni nr. 7. Tallinnas W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (15×21). 193—224 lk. H. 10 k. R. 2 l. 1000 eks.
- Ryle, J. Kas sa magad? Tallinnas, 1909. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8⁰ (13×19). 15 lk. H. 3 k. R. 1 l. 3000 eks.
- Saksakeele õppimise raamat Eesti kärneritele ja põllumeestele. Tallinnas, 1909. A. Kullapi tr. 8⁰ (15×20). 134 lk. H. 85 k. R. 12 l. 540 eks.
- Schmidt, P. Hariduse sõnaraamat. nr. 6. Tartus, 1909. E. Bergmanni tr. 8⁰ (13×20). 64+6 lk. R. 3 l. 4000 eks.
- Söggel, Marie. Juta unenägu. Etendus lastele. (Rahva näitemängud 117). Viljandis, 1909. Leokse raamatuk. kirjastus. Peeti trükk. 16⁰ (12×18). 16 lk. H. 10 k. R. 1 l. 1000 eks.
- Surnuaia püha laulud. Tartus, 1909. K. Sööti tr. ja kirjastus. 8⁰ (14×21). 4 lk. R. 1 l. 5000 eks.
- Tallinna Eesti teatri „Estonia“ ehituse ja ülespidamise osa-ühisuse põhjus-kiri. Tallinnas, 1909. J. ja A. Paalmanni tr. 8⁰ (13×19) 16 lk. R. 2 l. 9000 eks.
- Tartu Peetri koguduse kooli ja köstrimaja nurgakivi panemise päeval 7. mail 1909 a. Tartus. K. Sööti tr. 8⁰ (14×21). 4 lk. R. 1 l. 3000 eks.
- Timofejev, A. G. Prof. Venemaa riigivõimu ajalugu. Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. M. Antje tr. 16⁰ (12×18). 87 lhk. R. 5 l. 2000 eks.

Toimetusele saadetud raamatud.

- Aspasia, Kaotatud õigused. Drama viies vaatuses. Läti keelest M. Pukits. Tartus. J. Mäeseppa kirjastus, 1909. 72 lk. 8.
- Ellen Key, Ema ja laps. Eestist. P. Kolts. „Teaduse“ kirjastus Tallinas, 1908. H. 20 kop. W. Ehrenpreisi tr.
- Dr. med. P. Hellat, Alkoholismuse põhjused. Kõne. Eesti Karskuseseltside Keskoimekonna kirjastus nr. 15. H. 8 kop.
- Изъ архива князя С. В. Шаховскаго. Матеріалы для исторіи недавняго прошлаго прибалтійской окраины (1885—1894). Томъ I. С. Петербургъ, 1909. XL, +324+V стр. Цѣна 2 руб.
- Noortemeeste Iseloomuharidusest. Augustin Egger'i järele leeripoistele kingituseks väljaannud ülempreester M. Suigusaar. H. 6 kop. Pärnus 1909. Pea ladu A. Künnga raamatukaupluses Pärnus. 31 lk. 8.
- J. Kotsar, Kunstsjönnik ja tema tarvitamine. Lühike juhatus põllumeestele. Teine trükk. H. Leokese kirjastus Viljandis. H. 10 kop. A. Peeti trükk. 16 lk. + 1 tabel.
- A. Öunapu u. Uued Soome-Rootsi laulumängud juhatusetega. Teine parandatud trükk. H. Leokese kirjastus Viljandis. Hind 30 kop. 42 + 6 lk. 8.
- Anto n Suurkask. Teadusline tasku-sõnaraamat. 2146 teaduslist sõna. A. Revitsi raamatukaupl. kirjastus. 106 lk. 16°. H. 30 kop.

Auuhinnad Eesti ilukirjandusele 1909. aastal.

Mineval aastal jagas Eesti Kirjanduse Selts 1908. aasta jooksul ilmunud Eesti ilukirjanduslistele töödele kolm auuhinda välja. Auuhindadeks määratud rahast jäi 50 rbl., mis raamatukaupleja J. Ploompuu kinkinud, tänavuseks üle. Peale selle kinkis „Postimehe“ toimetus seltsile 150 rubla auuhinnaks ühele 1909. aastal ilmunud Eesti algupäralisele ilukirjanduslisele toodele. Nii oleks seltsil sellel aastal võimalik kaks auuhinda välja anda: üks 150-rublaline „Postimehe auhind, teine 50-rublaline J. Ploompuu oma.

Et seltsil enesel rohkearvuliste kirjastuseettevõtete pärast tänavu vaba summasid ei ole, kaks auuhinda aga ometi vähe tohiks olla, siis palub E. K. S. eestseisus kirjanduse sõpru, herrade H. Luhti, J. Ploompuu ja „Postimehe“ toimetuse eeskujul veel mõnda nimelist auuhinda omalt poolt annetada ehk väiksemaid summasid ühe suurema auuhinna kogumiseks saata.

Vaheajal on „Päevaleht“ ka 100 rubla auuhinnaks määratud.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.

Palume ka teisi ajalehti seda üleskutset ära trükkida.

Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetus

- № 1. W. Reiman, Kivid ja killud. I. Tartus. 1907. 172 lhk. Hind 1 rbl.
- № 2. M. Kampmann, Eesti vanem ilukirjandus. Tartus. 1908. VIII + 150 lhk. Hind 1 rbl.
- № 3. M. Lipp, Masingite suguvõsa. Tartus. 1908. XVI + 216 lhk. Kaart. Tabelid. Hind 1 rbl. 80 kop.
- № 4. J. Jung, Muinasteadus eestlaste maalt. Kolmas jagu. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt. Ilmumisel.
- № 5. Lydia Koidula ja Friedrich Reinhold Kreutzwaldi kirjavahetus. Ilmumisel.
- № 6. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat. I. Tartus. 1909. IV + 200 lhk. Hind 1 rbl.
- № 7. A. Dreewing, Inglise-Eesti sõnaraamat. Ilmumisel.

E. K. S. Rahvakirjanduse-toimekonna väljaanded.

Rahvakirjandus 1. A. Kuusk, Keemia algõpetus. Tartus. 1908. XII + 94 lhk. Hind 60 kop.

E. K. S. Rahvakirjanduse-toimekonna väljaannete ettetellimine 1909.

1. Äshylus, Kinnineeditud Prometheus. Kreeka keelest ümber pannud J. Jõgever. Tartus, 1908. 52 lk. Hind 20 kop.
2. M. J. Eisen, Eestlaste sugu. I. jagu. Piltidega. Tartus, 1909. 96 lk. Hind 70 kop.
3. P. Põld, Pädagogika. I. (Pädagogika ajalugu.)
4. A. Koger, Inimese anatomia ja füsiologia.
5. Th. Hermann, (Pantenius), Üksi ja prii. I. jagu.

Ettetellimise hind 5 raamatu eest 2 rubla. Kes 1908. a. ilmunud A. Kuusk Keemia algõpetust soovib saada, maksab 50 kop. juure. Raamatute hinda tõstetakse ilmumise järele.

Tellimise adress: Eesti Kirjanduse Seltsi Rahvakirjanduse-toimekond Tartus. (г. Юрьевъ — Лифл.)

Praegu ilmus trükist „Matematika sõnastik“, E. K. S. keele-toimekonna väljatöötatud. Tartus, 1909. 31 lk. Hind 30 kop. Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses.

Tellimine Eesti Kirjanduse Seltsi kuukirja

„Eesti Kirjanduse“

peale 1910 on avatud.

Kuukiri ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi kulul korralikult iga kuu üks kord, vähemalt 500 lk. suuruselt aastas.

Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ tellimise hind on postiga 3 rbl., talituse asemikudelt Tartust ise ära viies 2 rbl. 50 kop. „Eesti Kirjanduse“ Seltsi liikmetel, kes oma liikmeraha ära on maksnud, postiga 2 rbl. 50 kop., talituse asemikudelt Tartust ise ära viies 2 rbl. Üksik nummer 25 kop. Võlgu tellimised jäävad tähelepanemata.

Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ 1910. a. numbrites avaldavad muu seas oma kirjatööd: J. Jõgever, M. J. Eisen, M. Lipp, P. Pitka-Ansomardi, H. Põld, W. Reiman, A. Jürgenstein, J. Luiga, Aino Kallas, J. Kukk ja teised.

Üksikuid numbrid müüvad ja võtavad tellimisi vastu järgmised talituse asemikud: Tallinnas A. Buschi raamatukpl.; Pärnus A. Kõngi raamatuk.; Viljandis H. Leoke'se raamatuk.; Tartus „Postimehe“, K. Sööti ja A. Raagi raamatukpl.

Tellimise aadress: Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ toimetus, Tartus (Vene keeli: В редакцію журнала „Eesti Kirjandus“ въ гор. Юрьевъ, Лифл. губ.)

„Eesti Kirjanduse“ toimetus.

Tähelepanemiseks!

Paljudel raamatukauplustel ja erainimestel on tänavuse kui ka endiste „Eesti Kirjanduse“ aastakaikude eest tellimise raha alles õiendamata. Ajalehtedes on palutud raha ära saata, mitmetele on meeletuletus kätte saadetud. Kuna võlasummad sagedasti nii väikesed on, et meeletuletuse postikulu nendega võrreldes suureks läheks, siis ei ole kuukirja talitus kõigile võlgnikkudele arvet saatnud. Toimetuse poolt on talitusele käsk antud võlgu tellimisi tähelepanemata jätta. (See kitsendus ei käi välja kuulutatud talituse asemikkude kohta, kes oma arved korralikult õiendavad). Talitus ei ole tahtnud mitteasemikkudele tellimiste saatmise puhul umbusaldust avaldada ja on võimalikul korral tellimisi tähele pannud, lootes, et võlgu tellijad oma kohustusi korralikult täidavad. Kuna nüüd aasta pea lõpule jõuab, paljudel võlgu tellijatel aga arved alles õiendamata on, siis palub talitus võlgu tellijaid raamatukauplusi, eraisikuid jne., kes mitte volitatud talituse asemikud ei ole, arvete õiendamiseks rutata, ja hiljem kuni 20. novembrini s. a. suuremad summad otsekohe Kirjand. Seltsi kassasse, vähemad aga kohalikkude Seltsi usaldusmeeste (v. 3-as lhk.!) ära maksa. Vastasel korral on talitus sunnitud edasisaatmist seisma panema ja edaspidi võlgu tellimisi tähelepanemata jätma.

„Eesti Kirjanduse“ talitus.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jõgever.

V 6
2

RAAMATUKAUPLUS

XI